

วิวัฒนาการบริษัทต่างชาติในประเทศไทย พ.ศ. 2398 - 2484

1. ภูมิหลังและความเป็นมาของบริษัทต่างชาติในประเทศไทย

ก่อนปี พ.ศ. 2398 การค้าระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกยังไม่แน่นอน สม่่าเสมอ นานครั้งจะมีเรือพ่อค้าชาวตะวันตกแวะมายังท่าเรือกรุงเทพ เช่น เรือของ พ่อค้าอังกฤษ หรือ อเมริกา เป็นต้น ส่วนการเข้ามาตั้งห้างร้าน ปรากฏว่ามีเพียง ห้างของนายฮันเตอร์ เท่านั้นที่เข้ามาตั้งค้าขายในกรุงเทพ ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 แต่ภายหลังสนธิสัญญาบาวริง ได้มีชาวตะวันตกเริ่มสนใจที่จะเข้ามาค้าขาย และตั้ง ห้างร้านมากขึ้น ทั้งนี้เพราะผลของสนธิสัญญาบาวริงทำให้ไทยจำต้องเปิดประเทศทำ การค้าเสรี โดยเลิกการค้าแบบผูกขาดของพระคลังสินค้า จากสนธิสัญญานี้ บริษัท ต่างชาติยังสามารถทำการค้าได้ทั่วราชอาณาจักร ทั้งยังเสียภาษีสินค้าขาเข้าเพียงร้อยละ 3¹ ถึงแม้ไทยมิได้ตกเป็นอาณานิคมของจักรวรรดินิยม แต่จากสนธิสัญญานี้ ก็ทำให้ไทยถูกรอบงำทางเศรษฐกิจไม่ผิดกับอาณานิคมเท่าใดนัก เพราะผลประโยชน์ ที่จักรวรรดินิยมตะวันตกได้รับจากไทยมิได้แตกต่างจากที่ได้รับจากอาณานิคมมากนัก ชาวยุโรปเข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจและแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรของไทย อย่างกว้างขวาง ได้เข้ามาดำเนินธุรกิจโดยตั้งเป็นรูปบริษัท ห้างร้าน เพื่อประกอบ การค้าในประเทศไทย และด้วยเวลาไม่ถึงศตวรรษ บริษัท ห้างร้านเหล่านี้ได้เติบโต ขยายตัวขึ้นในเศรษฐกิจไทย ทั้งยังสร้างความเติบโตแก่บริษัทแม่ในประเทศตะวันตกควบคู่กันไปด้วย อาทิ บริษัทเบอร์เนียว อีสต์เอเชียติก บอมเบย์เบอร์มา เป็นต้น และ บางบริษัทได้ถือกำเนิดในประเทศไทย พัฒนาในประเทศไทยจนมีสาขาไปยังต่างประเทศ

¹ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจไทยในรอบ 200 ปี,"
ปาจารย์สาร ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม 2525, หน้า 10.

ตัวแทนธนาคาร	ตัวแทนประกันภัย	เจ้าของโรงสี	ไม้สัก โรงเลื่อย	สินค้าส่งออก		
				ข้าว	ไม้สัก	อื่น ๆ
	X	X	X	X	X	X
	X					X
	X	X				X
X	X	X	X	X	X	X
	X	X		X	X	
	X		X	X	X	X
X	X	X		X		
	X		X		X	X
	X					
	X			X		
	X			X		

เช่น บริษัทเบอร์ลี ยูคเกอร์ แอนโค เป็นต้น

การเข้ามาทำการค้าของนายทุนตะวันตก ทำให้เศรษฐกิจไทยถูกดึงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก (Capitalist World Economy System) และประเทศไทยได้เข้าร่วมในกระบวนการแบ่งงานกันทำในระดับโลก โดยไทยเป็นประเทศผู้ผลิตสินค้าขั้นปฐม เช่น ข้าว ไม้สัก แร่ดีบุก เพื่อสนองดีมานด์ประเทศอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะ 3/4 ของสินค้าออกข้าวส่งไปขายยังฮ่องกงและสิงคโปร์เพื่อการจำหน่ายต่อ²

โครงสร้างสินค้าออกของไทยจึงสัมพันธ์กับอุปสงค์ (demand) และการเคลื่อนไหวของตลาดทุนนิยมยุโรป อุตสาหกรรมหลักที่สำคัญในระยะแรกจึงอยู่ที่ กิจการโรงสี โรงเลื่อย และในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 (ต้นคริสต์ศตวรรษ 20) เมื่อมีการนำเทคโนโลยีการชุกแร่โดยเรือชุกมาใช้โดยกัปตันไมล์ซี ดีบุกจึงได้มีความสำคัญอีกประเภทหนึ่ง การค้าภายในได้พัฒนาขึ้น ธุรกิจสำคัญ เช่น ธุรกิจการค้า การธนาคาร พาณิชยน์าวี ธุรกิจประกันภัย ธุรกิจเหล่านี้เกือบจะทั้งหมดตกอยู่ในมือของบริษัทต่างชาติ และชาวจีนโพ้นทะเล³ หากจะสรุปธุรกิจสำคัญที่บริษัทต่างชาติเข้ามาประกอบการในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 พอสรุปได้ดังนี้⁴

1. ผู้ส่งออก ข้าว ไม้สัก หนังสั้ว เขาสัตว์ ไนมคิบ⁵ หนังสั้ว และ อัญมณี

¹ Akira Suehiro, Capital Accumulation and Industrial Development in Thailand. (Bangkok : Chulalongkorn University Social Research Institute, 1985) p. (2-14)

² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394 - 2453," ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) หน้า 174.

³ Suehiro, Capital Accumulation and..., pp. (2-1)-(2-2)

⁴ Ibid., p. (2-14)

⁵ ไนมคิบ คือ เส้นไหมที่ยังไม่ผ่านกระบวนการทอเป็นผ้า

2. ผู้นำเข้า เส้นใยใยผ้า ผลิตภัณฑ์ผ้า เกล้า เครื่องโลหะ กระจกป่น น้ำมัน เครื่องจักรกล รถยนต์และชิ้นส่วน เครื่องอุปโภคบริโภคอื่น ๆ
 3. เจ้าของและผู้ประกอบการโรงสี
 4. ตัวแทนธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศ
 5. ตัวแทนและเจ้าของบริษัท พาณิชยนาวี
 6. ตัวแทนบริษัทประกันภัย
 7. ตัวแทนและผู้จัดการ กิจการบริษัทเครื่องอุปโภคบริโภค ทั้งของคนไทย และชาวต่างประเทศ
 8. กิจการป่าไม้สักในภาคเหนือของประเทศไทย เจ้าของและผู้ประกอบการ โรงเลื่อยขนาดใหญ่ ทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัด
 9. เจ้าของและผู้ประกอบการเหมืองแร่ดีบุกในภาคใต้ของประเทศไทย
- จากธุรกิจทั้ง 9 ประเภทนี้ เมื่อสรุปเป็นบริษัทต่าง ๆ แล้ว พอสรุปเป็น บริษัทประเภทต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1.1 บริษัทส่งออก นำเข้า

ธุรกิจที่ชาวตะวันตกเข้ามาประกอบการครั้งแรกคือ การตั้งบริษัท ห้างร้าน ทำการค้า นำเข้าและส่งออก ในขณะเดียวกันก็ประกอบธุรกิจอื่น ๆ ไปด้วย บริษัทแรกที่เข้ามาดำเนินการค้านี้ ได้แก่ บริษัทเบอร์เนียว บริษัทนี้ตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2399 หลังจากการเซ็นสนธิสัญญาบาวริงเพียงปีเดียว เป็นบริษัทนำเข้าเส้นใยฝ้าย ฝ้าย และผ้า จากอินเดีย มีสำนักงานใหญ่ในลอนดอน ในช่วงแรกบริษัทชาวอังกฤษ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำเข้าสินค้าจากอาณานิคม บริษัทเบอร์เนียวเป็นบริษัทที่ใหญ่ที่สุดบริษัทหนึ่งในประเทศไทย ส่วนสินค้าออกที่สำคัญมี ข้าว ไม้สัก สินค้าข้าวเป็นสินค้าส่งออกสำคัญอันดับหนึ่งของบริษัทต่างประเทศ ในปี พ.ศ. 2431 มีการส่งข้าวออกถึง 505,387 ตัน¹ นอกจากเป็นผู้ส่งออก บริษัทเบอร์เนียวยังเป็นเจ้าของโรงสีข้าว "บางกอกไรซ์

¹ สงวน อึ้งคง, สิ่งแรกในเมืองไทย, (พระนคร : แพร่พิทยา, 2502)

มิลล์" (Bangkok Rice Mill) ตั้งอยู่เบื้องโรงสีจักรอเมริกัน ทางฝั่งตะวันออก ซึ่งโรงสีชาวอเมริกันนี้ถือเป็นโรงสีแห่งแรก และโรงสีของบอร์เนียวนับเป็นโรงที่ 2

กิจการส่งออกมีความสัมพันธ์กับโรงสีโดยตรง เพราะได้มีการเพิ่มปริมาณการส่งออกข้าวทุกปี จึงทำให้มีผู้ตั้งโรงสีมากมาย โรงสีแรกที่ตั้งขึ้นตั้งกล่าวข้างต้นนั้นเป็นของบริษัท J.S. Parker มีนาย เอฟ. เปลก ชาวอเมริกันเป็นเจ้าของ มีนายเอ็ม. กูร์วี (M. Courvie) เป็นผู้จัดการคนแรก ชื่อ "โรงสีจักรอเมริกัน สตีม ไรซ์ มิลล์" (The American Steam Rice Mill) โรงที่ 2 ของบริษัทบอร์เนียว ส่วนโรงที่ 3 เป็นของบริษัท โอ. มาร์ค วาลด์ แอนด์โค. คอมปะนี มีนายที. ลิตเคลยอน เป็นผู้จัดการคนแรก¹ ในระหว่าง พ.ศ. 2401 - 2410 ได้มีโรงสีเพิ่มขึ้นอีก คือ โรงสีไฟโมเดล ไรซ์ มิลล์ (Model Rice Mill) โรงสีออกแมน (A.M. Odman Rice Mill) และโรงสีสกอต ไรซ์ มิลล์ (Scott Rice Mill)

ขณะที่โรงสีของชาวตะวันตกกำลังเติบโตขึ้น ชาวจีนได้มีส่วนร่วมเข้ามาแข่งขันด้วย ชาวจีนเคยประกอบโรงสีมาก่อน³ ได้เข้ามามีบทบาทในโรงสีจักรของชาวตะวันตก และชาวจีนได้ขยายกิจการโรงสีจักรเรื่อยมา โดยเริ่มมีโรงสีจักร 5 โรง เป็นของชาวจีน ในปี พ.ศ. 2422 อีก 10 ปีต่อมาได้เพิ่มเป็น 17 โรง และเป็น 46 โรง ในปี พ.ศ. 2451 ชาวจีนสามารถเข้าควบคุมโรงสีของชาวตะวันตกได้ทั้งหมด จากการสำรวจโรงสีในสมัยรัชกาลที่หก (ในปี พ.ศ. 2463) พบว่า โรงสีส่วนใหญ่เป็นของชาวจีน นอกนั้นเป็นของคนไทยบ้าง ไม่ปรากฏกิจการโรงสีของชาวต่างประเทศ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 318.

² Bangkok Calendar 1862, p.63

³ ทวีศิลป์ สืบวัณณะ, "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411 - พ.ศ. 2475)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521) หน้า 221.

แต่ถึงอย่างไรยังมีโรงสีถึง 24 โรง ที่ส่งข้าวที่สีแล้วไปขายต่างประเทศ และมีบางส่วนขายผ่านบริษัทต่างชาติในไทย¹ (ดูรายละเอียดจากตารางที่ 4)

ตารางที่ 4

จำนวนโรงสี ระหว่าง พ.ศ. 2401 - 2484

ปี พ.ศ.	ของคน ตะวันตก	ของคน จีน-ไทย	รวม	ที่มา
2401	1	-	1	สงวน อ้นลง หน้า 317
2410	5	-	5	สงวน อ้นลง หน้า 318
2422	5	5	10	Skinner, p. 213
2432	6	17	23	BRC 1889
2439	4	26	30	ทวีศิลป์ สืบวัณณะ หน้า 290
2444	4	22	26	ทวีศิลป์ สืบวัณณะ หน้า 290
2451	3	46	49	ทวีศิลป์ สืบวัณณะ หน้า 290
2462	3	63	66	Ingram, p. 71
2463	-	66	66	ร.6 น. 31.3/69
2467	-	83	83	Skinner, p. 214
2468	-	54	84	จ.ม. เหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์ ฉบับที่ 13 ก.ค.
2472	-	-	71	กช.ร.7 พ.ศ.1/1หน้า 19. 2467 หน้า 26
2480	1	81	82	กช. กต.68.6/5
2484	-	72	72	Ingram, p. 70-71

¹ กช. ร.6 น. 31.3/69 เรื่องบัญชีรายชื่อเจ้าของโรงสี (พ.ศ. 2463-2465)

ถึงแม้บริษัทต่างชาติจะไม่ได้ประกอบกิจการโรงสีเอง แต่ก็ยังทำหน้าที่เป็น
ผู้ส่งออก ทั้งนี้เพราะเป็นผู้ควบคุมตลาดในต่างประเทศ และควบคุมกระบวนการขนส่ง
ไว้ในมือ บริษัทส่งข้าวออกที่สำคัญ ได้แก่ แองโกล สยาม บอร์เนียว อัลเลอร์แมนส์
อารากัน อีสต์เอเชียติก วินเซอร์ สตีลบาร์เทอร์ และบริษัทมิตรสุข บุรีรัมย์ ใกล้เคียง
ของญี่ปุ่น

โดยทั่วไป บริษัทส่งออก นำเข้า มักจะเป็นบริษัทการค้าที่ทำการค้าเกือบทุก
ชนิด สามารถควบคุมการส่งออกของประเทศไทยเอาไว้ได้เกือบทั้งหมด จากตาราง
ที่ 3 จะเห็นว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2393 - 2473 ในบริษัทสำคัญ 14 บริษัทของชาว
ยุโรป 9 บริษัท เป็นบริษัทในตระกูล "สเตอร์ลิง"(Sterling) มี 7 บริษัทที่ส่ง
ข้าวเป็นสินค้าออก และมี 4 บริษัท เป็นผู้ประกอบการโรงสี บริษัทส่วนใหญ่จะประ
กอบการค้าทั่วไป โดยเป็นตัวแทนของบริษัทต่าง ๆ ถึง 13 บริษัท ธุรกิจ พาณิชยกรรม
และประกันภัย เป็นธุรกิจที่บริษัทต่างชาติให้ความสนใจมากที่สุด

นอกจากบริษัทใหญ่ ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ยังมีบริษัทการค้าที่เป็นของชาวตะวันตก
อีกหลายบริษัทที่ไม่ได้กล่าวถึง และหลายห้างที่เข้ามาก่อตั้งในสมัยรัชกาลที่สี่ เช่น ห้าง
ปราดเกอร์ กูดเทล (Parker Goodale) ห้างพิกเคนแพค ห้างเมสัน (Mason)
ห้างอดแมน (Odman) ห้างสมิท (Schmit) ซึ่งห้างเหล่านี้มีหลายห้างที่ดำเนินการมา
จนถึงปี พ.ศ. 2484 สำหรับห้างพิกเคนแพคมาห้างเป็นทั้งผู้ทำหน้าที่กงสุลต่างประเทศ
ในไทยด้วย โดยเข้าเป็นกงสุลให้แก่ประเทศชิลีและรักษาการณ์ให้แก่ประเทศอื่น ๆ
เช่น สวีเดน นอร์เวย์²

บริษัทการค้าที่สำคัญในการส่งออก-นำเข้า อื่น ๆ ที่มีกิจการยืนยาวต่อมา

¹ กจช., กค. 68.6/5 เรื่องโรงสีข้าวในพระนครและธนบุรี (23 สิงหาคม
2480 - 9 พฤศจิกายน 2480)

² ขจร สุขพานิช, "หนังสือพิมพ์บางกอกกาเลนการ์," (ศิลปากร 4 : 73 -
88 พฤศจิกายน, 2505)

และบางบริษัทที่มีกิจการมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ บริษัท บี กริม แอนด์ โค ซึ่งตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2421¹ เป็นบริษัทส่งเข้า ส่งออก และนายหน้าประกันภัย เช่นเดียวกับบริษัทในสมัยอื่น ๆ

ส่วนบริษัทที่สำคัญของชาวญี่ปุ่นมี 2 บริษัท คือ บริษัท มิทซึบิชิ โชจิ ไคซา จำกัด (Mitsubishi Shoji Kaisa, Ltd.) และบริษัทมิทซึซึ บุซซัน ไคซา จำกัด (Mitsui Bussan Kaisa, Ltd.) ทั้งสองบริษัทเป็นบริษัทที่ใหญ่มาก มีสาขาอยู่ทั่วโลก มีสำนักงานใหญ่ที่โตเกียว ประกอบธุรกิจส่งเข้า ส่งออก นายหน้าประกันภัย และบริษัท มิทซึซึ ยังเป็นเจ้าของบริษัทพาณิชย์นาวี มีเรือเดินทะเลระหว่างประเทศ ไม่แต่บริษัทยุโรป²

ผาดิต รวมศิลป์ ได้รวบรวมจำนวนบริษัทส่งสินค้าออกและส่งสินค้าเข้าไว้ดังนี้ ในปี พ.ศ. 2476 มีบริษัททั้งหมด 235 บริษัท 112 บริษัทเป็นของชาวยุโรป และในปี พ.ศ. 2483 มีบริษัทยุโรป 103 บริษัท จากทั้งหมด 299 บริษัท ดังตารางที่ 5

¹ Ministry of Commerce, Commercial Directory of Siam B.E. 2484. , p. 291

² Ibid., p. 312

ตารางที่ 5

สถิติบริษัทส่งสินค้าออกและสั่งสินค้าเข้าในประเทศไทย

พ.ศ. 2476 และ พ.ศ. 2483

ปี พ.ศ.	บริษัทของ ชาวยุโรป	บริษัทรัสเซียและ อินโดนีเซีย	บริษัท ญี่ปุ่น	บริษัท ไทย	บริษัท จีน	รวม
2476	112	16	8	38	61	235
2483	103	35	7	56	98	299

ที่มา : ศาสตราจารย์ น.อ. อังจาก N.A. Simoniya, Overseas Chinese in Southeast Asia : A Russian Study. (Ithaca, New York : Cornell University Press, 1961) p. 60

1.2 บริษัทพาณิชย์นาวีและการประกันภัย

การขนส่งทางทะเลและการประกันภัย เป็นธุรกิจที่สร้างกำไรอย่างมากแก่บริษัทต่างชาติ ทั้งสองกิจการนี้เป็นกิจการด้านบริการที่สำคัญ เพราะผูกพันอยู่กับการค้าต่างประเทศ โดยเฉพาะการสั่งเข้า ส่งออก กิจการนี้จึงถูกควบคุมโดยบริษัทการค้าต่างชาติเกือบสิ้นเชิง¹ ปรากฏว่าระยะเวลา 15 ปีแรก หลังจากเปิดประเทศทำการค้าเสรี ประมาณร้อยละ 88 ของกิจการเดินเรืออยู่ในมือของบริษัทชาวอังกฤษ ร้อยละ 7 เป็นของบริษัทชาวเยอรมัน ที่เหลือนอกนั้น ได้แก่ ฝรั่งเศส เดนมาร์ก อิตาลี จีน และไทย ประมาณปี พ.ศ. 2440 บริษัทเดินเรือของชาวเยอรมันเริ่มเข้ามามีบทบาทแทนที่บริษัทเดินเรืออังกฤษ และสามารถเข้าควบคุมกิจการเดินเรือพาณิชย์ในไทยจนกระทั่งก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2²

¹ Suehiro, Capital Accumulation..., p. (2-14)

² สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, "ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุน...", หน้า 118.

การดำเนินธุรกิจการเดินเรือและการขนส่งของบริษัทชาติตะวันตก เกิดขึ้น
 หนึ่งพร้อมกับการเข้าควบคุมการส่งออกและนำเข้า บริษัท วินเซอร์ เรดลิช แอนด์ โค
 (Windsor, Redlich & co.) ตั้งขึ้นเป็นบริษัทแรกสุดของบริษัทต่างชาติ บริษัทนี้
 มีธุรกิจสำคัญ คือ การส่งออก โดยเริ่มดำเนินกิจการในปี พ.ศ. 2416 นอกจากกิจการ
 ของตัวเอง บริษัทยังเป็นตัวแทนจัดการให้กับบริษัทเดินเรือสก็อตแอนด์โอเรียลตอล และ
 บริษัทนอร์ท เยอรมัน ลอยด์ แอนด์ โอเรียลไลน์ นอกจากนี้บริษัทยังเป็นตัวแทนประกัน
 ภัยประเภทต่าง ๆ ให้กับหลายบริษัทในยุโรป¹

นอกจากนี้ยังมีบริษัทเยอรมันเช่นเดียวกับทางวินเซอร์ คือ บริษัทมาร์ควาลด์
 แอนด์ คอมปะนี เจ้าของกิจการส่งสินค้าข้าวออกที่สำคัญขณะนั้นก็เป็นตัวแทนให้กับบริษัท
 นอร์ท เยอรมัน ลอยด์ ซึ่งเป็นบริษัทเดินเรือพาณิชย์ที่ใหญ่ที่สุด บริษัทนี้ได้ซื้อกิจการเดิน
 เรือจากบริษัทสก็อตติส แอนด์ โอเรียลตอล และบริษัทอัลเฟรดโซลด์ มาเป็นของบริษัท
 ในปี พ.ศ. 2440²

อีกบริษัทหนึ่งที่ทำเนิธุรกิจเดินเรือ คือ บริษัทอีสต์ เอเชียติก จำกัด บริษัท
 นี้เป็นผู้บุกเบิกการส่งไม้สักไทย โดยทางเรือกลไฟไปยังยุโรปครั้งแรก³

สำหรับธุรกิจด้านประกันภัย บริษัทประกันภัยในยุโรปขยายตัวเข้ามาตั้งตัว
 แทนทำการในกรุงเทพฯจำนวนมาก นับตั้งแต่บริษัทชาวต่างชาติได้เข้ามาตั้ง ธุรกิจ
 ประกันภัยแยกสาขาการประกันเพิ่มขึ้นหลายแขนง เช่น การประกันภัยทางทะเล ประกัน
 ชีวิต ประกันการขนส่งสินค้า ประกันอัคคีภัย บริษัทบอร์เนียวเป็นบริษัทหนึ่งที่ทำหน้าที่
 เป็นตัวแทนประกันภัยต่าง ๆ มากที่สุด

ในปี พ.ศ. 2467 มีบริษัทประกันภัยทั้งสิ้น 85 บริษัท และปี พ.ศ. 2482 มี

¹Norman Maxwell, "Import, Export and Shipping." in Twentieth Century Impression of Siam. edited by Arnold Wright and Oliver T. Breakspear (London : Lloyd's, 1908) p. 143

²Ibid.

³Ibid.

1๘6 บริษัท ในจำนวนนี้ บริษัทบอร์เนียวเป็นตัวแทนถึง 61 และ 148 บริษัท ตามลำดับ โดยสรุปแล้วกิจการ เติบโตและประจักษ์ บริษัทบอร์เนียวและแองโกล-สยามเป็นผู้ทำ เนินการมากกว่าบริษัทอื่น ๆ (ดูรายละเอียดจากตารางที่ 6) เพราะบริษัททั้งสองเป็น ตัวแทนของบริษัทพาณิชย์นาวีและประจักษ์ของชาติต่าง ๆ เกือบทุกชาติ เช่น บริษัทชาติ ยุโรป อเมริกา จีน และญี่ปุ่น¹

¹ Suehiro, Capital Accumulation..., p. (2-20)

ตารางที่ 6

จำนวนบริษัทพาณิชย์นาวีและประกันภัยที่บริษัทต่างชาติในประเทศไทย เป็นตัวแทน

พ.ศ. 2467 และ 2482

ชื่อบริษัท	ตัวแทนบริษัท พาณิชย์นาวีและการ ขนส่งทางเรือ		ตัวแทนบริษัทประกันภัย	
	2463	2482	2463	2482
1. แองโกล-สยาม	14	17	8	11
2. บาร์โรว์ บราว	-	-	-	1
3. เบอร์ลี ยูคเกอร์ แอนด์ โกล	-	-	-	2
4. บอมเบย์ เบอร์มา	3	4	...	-
5. บอร์เนียว	20	21	61	148
6. ดี กอฟเปออร์ จอห์นสตัน แอนด์ โกล	-	-	...	3
7. ดีทแฮล์ม	5	5	7	5
8. อีสต์ เอเชียติก	1	3	-	-
9. อัลล เลอร์แมนกอฟ อารากัน ไรท์	-	1	...	2
10. อินเตอร์เนชั่นแนล อินยิเนียริง	1	8	...	3
11. หลุย ที เลียวโนเวนซ์ จำกัด	-	-	6	5
12. อี ซี โมนอค แอนด์ โกล	3	1	3	1
13. สตีล บราเธอร์ แอนด์ โกล	1	2	...	3
14. วินเซอร์ แอนด์ โกล	-	-	...	2

ที่มา : 2463 : The Ministry of Commerce, Importers and Exporters Directory for Siam 1924. second edition

2482 : The Ministry of Economic Affairs, Commercial Directory for Siam 1939.

การเข้ามามีส่วนแข่งขันด้านประกันภัยของบริษัทที่ตั้งขึ้นในประเทศไทยโดยตรง เริ่มโดยชาวจีน โดยในปี พ.ศ. 2472 มีชาวจีนได้รวมทุนตั้งบริษัทประกันภัยขึ้นด้วยทุนจดทะเบียนรวมกันประมาณ 1 ล้านบาท ได้แก่ บริษัท ย่ง อาน ป่อ เชี่ยม จำกัด (Yong Ann Pow Hiem Co.Ltd.) บริษัท เชียง อาน ประกันไฟและภัยทางทะเล จำกัด (Shiang Ann Fire and Marine Insurance Co.Ltd) และบริษัท เสี่ยง เชียง หลี การเงินและการค้าประกันภัย จำกัด (Seng Chiang Lee Insurance Financing and Trading Co.Ltd.,) แต่บริษัทของคนจีนไม่สามารถแข่งขันกับบริษัทประกันภัยตะวันตกได้ และล้มไปในที่สุด¹

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 บริษัทประกันภัยของต่างชาติได้หยุดกิจการลง จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เล็งเห็นความสำคัญของการประกันภัยในอันที่จะประกันความมั่นใจในการลงทุน และเพื่อเป็นแหล่งสะสมทุน จึงได้จัดตั้งบริษัทประกันภัยภายใต้การควบคุมของรัฐบาลขึ้น ชื่อว่า "บริษัทไทยเศรษฐกิจประกันภัย" โดยรับประกันภัยทุกประเภท เช่น การประกันภัยทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ การขนส่ง และประกันชีวิต²

1.3 บริษัทต่างชาติกับกิจการป่าไม้

การทำป่าไม้สักแต่แรกครั้งในปลายรัชกาลที่สี่ และตอนต้นรัชกาลที่ห้า มักเป็นพม่าและกระเหรี่ยงในบังคับอังกฤษ เข้ามาทางเมืองมรแห่ง มีทุนรอนเข้าขานบ้านขออนุญาตจากเจ้าผู้ครองนครในมณฑลพายัพ และผู้ขออนุญาตต้องส่งสัญญามาขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต เรียกว่า "ริตทิไฟ" ก่อน จึงจะเป็นสัญญาตามกฎหมาย³

¹ Ibid.

² ชาติกร รามศิริ, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 - 2487," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 656.

³ การออกหนังสืออนุญาตสัญญาป่าไม้ มีประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติครั้งแรกในปี พ.ศ. 2427.

ในระหว่างที่มีพระราชบัญญัติแล้ว บริษัทต่างชาติจึงได้เริ่มเข้าทำป่าไม้ในประเทศไทย เริ่มด้วยบริษัทบอร์เนียวในปี พ.ศ.2432 และบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา ในปี พ.ศ.2435 เนื่องจากรัฐบาลไทยไม่มีการควบคุมการค้าตัดฟันไม้ ทำให้บริษัทตัดฟันไม้ลงมากจนเป็นที่เสียหายแก่ป่า และการให้อนุญาตของเจ้าผู้ครองนครบางรายซ้ำซ้อน มีเรื่องฟ้องร้องกันบ่อย ๆ ทางรัฐบาลจึงได้จัดตั้งหน่วยงานขึ้นจัดการป่าไม้ โดยตั้งเป็นกรมป่าไม้ขึ้นในปี พ.ศ.2439¹ กิจการป่าไม้จึงได้เป็นระเบียบเรียบร้อยยิ่งขึ้น กิจการป่าไม้ของบอร์เนียวและบอมเบย์ เบอร์มาได้เปลี่ยนสัญญาเดิมมาขึ้นกับกรมป่าไม้ และได้รับสัมปทานป่าไม้เพิ่มขึ้นอีกหลายป่า บริษัทป่าไม้ หลุยส์ ที เลียวโนเวนซ์ สยาม ฟอเรสต์ และอีสต์ เอเชียติก ได้เข้าร่วมแข่งขันการทำป่าไม้กับสองบริษัทแรกในเวลาต่อมา คือในปี พ.ศ.2448, 2449 และ 2454 ตามลำดับ² (ดูรายละเอียดรายชื่อบริษัทรับเข้าทำป่าไม้ในภาคผนวก)

สถานภาพการทำป่าไม้ในไทย ก่อนปี พ.ศ.2448 ป่าไม้ส่วนใหญ่ผู้ทำเป็นชาวพม่า มีส่วนน้อยที่เป็นคนไทย...ในปี พ.ศ.2448 ประมาณว่า ร้อยละ 42 ของไม้ที่ตัดส่งไปขายเป็นของผู้อยู่ในบังคับอังกฤษ 48 % เป็นคนในบังคับไทย (ส่วนใหญ่คือคนจีน) และร้อยละ 10 เป็นของคนจีนในบังคับฝรั่งเศส³

ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อุตสาหกรรมป่าไม้เป็นอุตสาหกรรมสำคัญ ไม้สักเป็นสินค้าออกที่มีมูลค่าสูงเป็นอันดับที่ 2 รองจากข้าว ในปี พ.ศ.2448 ประเทศไทยส่งสินค้าออกมีมูลค่ารวม 103,699,000 บาท โดยคิดเป็นส่งข้าวออก 79,222,001 บาท ไม้สัก 14,075,329 บาท หรือร้อยละ 7 ของมูลค่าส่งออกทั้งหมด ในปีถัดมา (พ.ศ.2449) บริษัทต่างชาติส่งไม้ออกร้อยละ 11 ของสินค้าทั้งหมด ตั้งแต่ปี พ.ศ.

¹ กจช., ร.6 ม.14/4 เรื่องตั้งระเบียบกำหนดข้อความในสัญญาจ้างชาวยุโรปรับราชการในกรมป่าไม้ (8 ตุลาคม พ.ศ.2457 - 4 ตุลาคม พ.ศ.2458).

² เป็นปีแรกที่บริษัทอีสต์ เอเชียติก ขออนุญาตทำป่าไม้ เดิมเป็นบริษัทส่งออกสังเข

³ กจช., ร.5 ต.2.12/9 รายงานสินค้าประเทศไทยสยามและน่านาประเทศ (8 พฤษภาคม ร.ศ.115 - 29 มิถุนายน ร.ศ.128).

2452 เป็นต้นมา รัฐบาลเริ่มมีนโยบายในการควบคุมการส่งออก จึงทำให้ปริมาณไม้ส่งออกลดลง และระหว่างปี พ.ศ.2463 ถึง 2483 ปริมาณไม้ส่งออกลดลง จึงมีไม้ส่งออกเพียงร้อยละ 4 ของสินค้าทั้งหมด¹

บริษัทต่างชาติได้เข้าควบคุมกิจการป่าไม้ไว้ในมือจนเกือบสิ้นเชิง จากการศึกษาของ ชัมย์โฉม พบว่า ในปี พ.ศ.2445 ป่าไม้ 59 ใน 81 แปลง ในเขตจังหวัด เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง น่าน แพร่ พะเยา ตาก เป็นของบริษัทอังกฤษ ที่เหลือ 22 แปลง เป็นของคนไทยหรือจีน² ยิ่งกว่านั้นในปี พ.ศ.2478 ร้อยละ 88 ของป่าถูกควบคุมโดยบริษัทตะวันตกที่สำคัญ ๆ คือ³

1. บริษัทบอร์เนียว
2. บอมเบย์ เบอร์มา
3. แองโกลสยาม
4. หลุยส์ เลียวโนเวนซ์
5. อีสต์ เอเชียติก เดนมาร์ก
6. อีสต์ เอเชียติก ฝรั่งเศส

จากตารางที่ 7 แสดงให้เห็นว่าในปี พ.ศ.2478 บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา และแองโกล สยาม เป็นบริษัทที่ใหญ่ที่สุดในกิจการป่าไม้ โดยตัดไม้ได้คิดเป็นร้อยละ 11 (198,000 ตัน) และเป็นร้อยละ 14 (220,000 ตัน) จากปริมาณไม้ที่ตัดทั้งหมด ตามลำดับ นอกจากนี้บริษัทตะวันตกยังเป็นเจ้าของผู้ประกอบการโรงเลื่อยขนาดใหญ่ใน กรุงเทพฯ ซึ่งโรงเลื่อยของบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา มีกำลังผลิตถึง 2,200 - 3,000 ตัน ต่อเดือน ไม้ที่ผลิตได้ส่วนใหญ่ส่งไปขายในยุโรป อเมริกา และประเทศในแถบเอเชีย

¹ ชัมย์โฉม สุนทรสวัสดิ์, "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ ทางภาคเหนือของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ.2439 ถึง พ.ศ.2475," (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิตอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 232.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

³ Suehiro, Capital Accumulation..., p. (2-23)

อาคเนย์¹

และในปี พ.ศ.2481 - 2482 รัฐบาลไคยอนูญาตให้ตัดโค่นไม้สักได้จำนวน 1,140,000 ตัน ซึ่งมากกว่าในปี พ.ศ.2478 ในจำนวนนี้เป็นไม้ของบริษัทอังกฤษถึง 660,000 ตัน บริษัทฝรั่งเศส 80,000 ตัน เคนมาร์ก 70,000 ตัน และที่เหลือ 50,000 ตัน เป็นของคนจีนและไทย²

¹ Suehiro, Capital Accumulation..., p. (2-13)

² ภาณีต รามศิลป์, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม...", หน้า 14.

ตารางที่ 7

จำนวนอุตสาหกรรมไม้สักและอุตสาหกรรมโรงเลื่อยในประเทศไทย พ.ศ. 2478

บริษัท	สัญชาติ	จำนวนไม้ที่ตัด (1,000 คน)	เงินลงทุน (1,000 บาท)	โรงเลื่อย คน/เดือน
1. บอมเบย์ เบอร์มา	อังกฤษ	195	10,000	2,200-3,000
2. แองโกล-สยาม	อังกฤษ	220	5,000	600
3. บอร์เนียว	อังกฤษ	140	5,000	800-1,000
4. หลุย ที เลียวโน เวนซ์	อังกฤษ	100	1,000	-
5. อีสต์ เอเชียติก (เคนมาร์ก)	เคนมาร์ก	70	1,000	(1) 1,500-2,000 (2) 475
6. อีสต์ เอเชียติก (ฝรั่งเศส)	ฝรั่งเศส	80	500	
7. ลำซำ	จีน	25	500	ขนาดเล็ก
8. หวังเซง ลัง แอนด์ โก	จีน	-	-	500
9. นำเฮง ลัง จำกัด	จีน	-	ไม่มีจำนวน	350
10. ศรีราชา จำกัด	ไทย	-	750	ไม่มีจำนวน

ที่มา : Akira Suehiro, Capital Accumulation and Industrial Development in Thailand. อ้างถึง Tainan Sotokufu, Nanyo-Nenkan, third edition. 1937, p. 694

หมายเหตุ : 1. โรงเลื่อยบ้านคอน จ.สุราษฎร์ธานี
2. ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ แต่บริษัทอีสต์ เอเชียติก เป็นผู้ทำการแทน

1.4 บริษัทต่างชาติในกิจการเหมืองแร่ภาคใต้

วิวัฒนาการ การขุดค้นและทำเหมืองแร่ของไทยที่จัดว่าเป็นอุตสาหกรรมเหมืองแร่ อาจกล่าวได้ว่าเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ห้าเป็นต้นมา การผลิตในระยะแรกส่วนใหญ่ได้แก่ถ่านหิน และผลิตในภาคใต้ทั้งสิ้น เป็นการผลิตเพื่อสนองความต้องการจากต่างประเทศเป็นสำคัญ เพราะเริ่มเปิดประเทศติดต่อกับต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศตะวันตก ลักษณะการทำเหมืองแร่ในระยะแรกเป็นการทำเหมืองขนาดเล็ก ใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ และโดยมากเป็นคนจีน เพราะเจ้าของเหมืองแรก ๆ เป็นคนจีนที่อพยพมาอยู่ก่อน เมื่อต้องการใช้แรงงานก็ไปหามาจากประเทศจีนเพิ่มอีก โดยเฉพาะจากมณฑลฮกเกี้ยน เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีคนเชื้อสายจีนฮกเกี้ยนทั่วภาคใต้ของไทย การทำเหมืองแร่รายแรกจึงตกอยู่ในมือคนจีนทั้งสิ้น ประกอบกับคนไทยยังไม่ให้ความสนใจทำเหมืองแร่ขณะนั้น เพราะไม่นิยมงานเหมืองแร่ที่ต้องผจญภัย คนไทยมาตื่นตัวหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้สิ้นสุดลง เพราะราคาแร่สูงมากพอที่จะดึงดูดใจคนไทยได้

ส่วนความสนใจของบริษัทต่างชาติ เริ่มด้วยบริษัทชิงเกเป ซึ่งเป็นบริษัททำเหมืองแถบหมู่เกาะอินเดียนตะวันออก ในเกาะบังกาและเกาะบิลลิงตัน ตั้งแต่ พ.ศ. 2394 และอีกบริษัทคือ บริษัทบิลลิงตัน ซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2403 แต่ไม่ปรากฏว่าได้รับความสำเร็จ¹ สำหรับกลุ่มนักลงทุนชาวอังกฤษเริ่มสนใจเข้ามาพัฒนาทรัพยากรแร่ธาตุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2429 ในพม่า มลายู และภาคใต้ของไทยด้วย โดยสรุปในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2450 ชาวยุโรปยังสนใจเหมืองแร่ในไทยน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเข้ามาขอตรวจดูแร่ เริ่มต้นสมัยรัชกาลที่ห้า เช่น บริษัทปะตานี คอนเซสชัน ลิมิเต็ด บริษัทรามันท์ ไฮโดรริก ทิน คอมปะนี² การทำเหมืองที่บุกที่สำคัญที่สุดก็คือ การเข้ามาลงทุนของกัปตัน เอค-

¹ พรณี อวนสกุล, อ้างถึง C.D. Cowan, The Economic Development of Southeast Asia. (London : George Allen & Unwin Ltd., 1964) p. 112

² กจช., ร.5 กษ.6.3/1 เรื่องชาวต่างประเทศขอตรวจดูแร่ (26 มิถุนายน - 23 ธันวาคม ร.ศ.108)

วาร์ด ที่ ไมล์ ชาวออสเตรเลียตั้งบริษัททุ่งคา ซาเบอร์ นำเรือซุกลำแรก เข้ามาใน
ไทย และในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์¹

ในรัชกาลที่ห้า ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมราชโลหกิจ
และภูมิวิทยาขึ้นในกระทรวงเกษตรธิการ เป็นกรมตรวจตรากิจการเหมืองแร่ทั้งปวง
ทรงพระมหากรุณาให้ประกาศใช้ พ.ร.บ. การทำเหมืองแร่ ร.ศ.120 (พ.ศ.2444)
เป็นกฎหมายเหมืองแร่ฉบับแรก อุตสาหกรรมเหมืองแร่คงขยายตัวต่อมาในปี พ.ศ.2461
ในรัชกาลที่หก ได้มีการแก้ไข พ.ร.บ. การทำเหมืองแร่ เสียใหม่ให้เหมาะสมกับกาลสมัย²

ถึงอย่างไรการทำเหมืองแร่ในระยะแรกก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าใดนัก
เหมืองที่พอมักำไรบ้างก็มีเหมืองของกัปตัน เคมป์ ที่เหมืองอิตำ (อยู่ในท้องที่ อ.เบตง
จ.ยะลา) และของกัปตันไมล์ ส่วนเหมืองอื่น ๆ ที่ไม่ค่อยมีกำไรระยะแรก ถึงกับ
หยุดกิจการ แต่มาประสบผลสำเร็จในช่วงทศวรรษ 2460³ เช่น แมคกาย แมคอาเธอร์
ไซมิสตัน ซินดิเกต ของนายสก็อตต์คิตแจกรมแร่ ไซแอม เทรคคิง คอปเปอร์เรชั่น ของ
มิสเตอร์ หลุย ที่ เลียวโนเวนซ์ หรือแม่แต่เหมืองที่ระแงะของบริษัทบอร์เนียว และ
เหมืองที่บุกราชบุรีของบริษัทมาร์ควาลค์ในระยะแรกเคยล้มเหลวมาแล้วทั้งนั้น

การทำเหมืองแร่บริษัทตะวันตกต้องลงทุนมาก ไม่เหมือนเหมืองชาวจีน
เมื่อเริ่มทำก็ลงทุนไว้มาก หากซุกแร่ได้น้อยจึงทำให้ขาดทุนได้ง่าย บริษัทที่ลงทุนสูง
มากบริษัทหนึ่ง คือ บริษัทหลังสวน ทิน เทรคคิง ซึ่งเป็นกิจการในเครือของบริษัทแมคกาย

¹ กจช., ร.5 กษ.6.3/40 เรื่องกัปตัน เอ็ดวาร์ด ที่ ไมล์ และบริษัททุ่งคา-
ซาเบอร์คิน เทรคคิง ขออนุญาตแร่ต่าง ๆ และเรื่องซุกอ่าวท่าฉลองเมืองภูเก็ต
(23 พฤษภาคม ร.ศ.124 - 16 ธันวาคม ร.ศ.128)

² กจช., ร.6 กษ.6/2 เรื่องรักษาที่ดินสองข้างทางรถไฟสายใต้ เพื่อประ-
โยชน์การทำเหมืองแร่และราโชบายแห่งรัฐบาลในการที่คนต่างประเทศขอทำบ่อแร่ใน
กรุงสยาม (11 สิงหาคม พ.ศ.2452 - 10 กรกฎาคม 2455)

³ เรื่องเดียวกัน.

อาเซอร์ ทำเหมืองแร่ที่ อ.หลังสวน ลงทุนครั้งแรกถึง 180,000 ปอนด์¹

บริษัทเหมืองแร่ที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ห้า มี 7 บริษัท² และบางบริษัทได้ดำเนินการมาจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนบริษัทเล็ก ๆ เมื่อขอประทานบัตรแล้วทำเหมืองไปไม่นาน มักจะขายสิทธิโดยโอนประทานบัตรให้บริษัทใหญ่ ๆ บริษัทเหมืองแร่ที่มีทุนมากและเป็นบริษัทใหญ่ ส่วนมากจะเป็นบริษัทชนชาติอังกฤษหรือออสเตรเลีย

นอกจากบริษัทเหมืองแร่ที่มุ่งทำเหมืองอย่างเคียวแล้ว ยังมีบริษัทที่ทำธุรกิจหลายด้าน ได้หันเข้ามาลงทุนทำเหมืองด้วย บริษัทที่ประสบความสำเร็จ เช่น บริษัทแองโกล-สยาม อีสต์ เอเชียติก เบอร์ลี ยูคเกอร์ หลุยส์ เลียวโนเวนซ์ เป็นต้น ส่วนบริษัทบอร์เนียวซึ่งทำเหมืองที่ระแงะ และบริษัทมาร์ควาลด์ทำเหมืองที่ราชบุรี ไม่พบหลักฐานว่าประสบความสำเร็จหรือไม่ ส่วนบริษัทรับซื้อแร่ที่สำคัญของต่างชาติ คือ บริษัทสเตอร์ท เครคิง คอมปะนี และ อีสต์เทิน สะเมลคิง ซึ่งเป็นบริษัทผูกขาดการซื้อเหมืองแร่ในภูเก็ต และจังหวัดภาคใต้อื่น ๆ มากกว่าครึ่งหนึ่งของแร่ที่ขุดได้ เคยขออนุญาตลงทุนแร่ในภูเก็ตแต่ไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาล ทั้งสองบริษัทได้ดำเนินการต่อมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2³ ภายหลังสงครามสงบได้เข้ามาดำเนินการอีกครั้งหนึ่ง

จนถึงปี พ.ศ. 2484 ในประเทศไทยมีบริษัทเหมืองแร่ที่เป็นของชาวตะวันตกเป็นจำนวนมากที่ขอประทานบัตรทำบ่อแร่ จำนวนบริษัทมีการเปลี่ยนแปลงไปตามแต่

¹ กจช., ร.7กษ.4.1/93 เรื่องบริษัทหลังสวนหินเครคิง บริษัทเดลิงหินเครคิง บริษัทคลองยังหินไมนส์ นายช้อยเกียน กลุวานิช นายเง่าหุชชาย ทำเหมืองแร่ (23 ธันวาคม - 16 มกราคม 2474)

² 7 บริษัทสำคัญที่ตั้งสมัยรัชกาลที่ห้า คือ 1. ปะตานี คอนเซสชัน ลิมิเต็ด 2. แมคกาย แมคอาเซอร์, 3. ไชแอม อิงแลนด์ โปรสเปคคิง คอมปะนี, 4. ไชมิสตัน ซินดิเกต, 5. ไชแอม เทรคคิง คอปอเรชั่น ลิมิเต็ด, 6. หุ่งคา ซาเบอร์, 7. สเตอร์ท เครคิง คอมปะนี

³ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา จดหมายเหตุว่าด้วยการทำเหมืองแร่ในประเทศไทย, 2468 หน้า 135 - 138.

ราคาแร่ดีบุกในตลาดโลก หากราคาดีบุกสูงขึ้น ก็จะมีบริษัทขอประทานบัตรมากขึ้น ในปี พ.ศ.2482 มีบริษัทเหมืองแร่ที่เปิดทำการในประเทศไทยทั้งหมด 60 บริษัท เป็นบริษัทชนชาติอังกฤษ 38 บริษัท ชาวฝรั่งเศส 13 บริษัท ที่เหลือเป็นของชาวไทยที่มีเชื้อสายจีน¹ และในปี พ.ศ.2484 เฉพาะบริษัทของชาวอังกฤษและออสเตรเลียก็มีทั้งหมด 36 บริษัท และเป็นของเอกชนรายย่อย 2 แห่ง ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 บริษัทเหล่านี้ถูกคณะกรรมการควบคุมและจัดการกิจการหรือทรัพย์สินของคนต่างควาบางจำพวกในภาวะคับขัน (ก.ค.ท.ค.) เข้าควบคุมไว้²

จากการศึกษาประวัติบริษัทต่าง ๆ ที่เข้ามาดำเนินการในประเทศไทยในช่วงปี พ.ศ.2398 จนถึงปี พ.ศ.2484 ก่อนที่จะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น บริษัทของชนชาติยุโรปมากที่สุด โดยเฉพาะบริษัทอังกฤษหรือออสเตรเลีย กิจการส่งออกสิ่งเข้า การพาณิชย์นาวี และประกันภัย ในระยะแรกถูกควบคุมโดยบริษัทเดินเรืออังกฤษ แต่ภายหลังกปี พ.ศ.2440 บริษัทเยอรมันได้เข้าควบคุมกิจการนี้แทน บริษัทประกันภัยส่วนใหญ่จะมีเพียงตัวแทนในประเทศไทยเท่านั้น และพบว่ากิจการทั้งเดินเรือและประกันภัย เป็นธุรกิจที่สร้างฐานการผูกขาดแก่บริษัทต่างชาติ เพราะหากระบบการขนส่งไม่ดี หรือไม่เป็นเจ้าของกิจการขนส่งแล้ว การแข่งขันย่อมจะพบกับความยากลำบากยิ่งขึ้น ธุรกิจประกันภัยกลายเป็นธุรกิจที่ช่วยระดมทุนจากประเทศร่อนนอก (Periphery) สู่อุตสาหกรรมกลางทุนนิยม จนสร้างความเติบโตต่อกิจการของบริษัทในเมืองแม่ ส่วนกิจการธนาคารพาณิชย์ได้เข้ามาเสริมสร้างพลังการสะสมทุนมากยิ่งขึ้น และเป็นแหล่งเงินทุนให้แก่บริษัทต่างชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังจะได้กล่าวถึงบทบาทของธนาคารในบทที่ 3 ต่อไป

¹ ผาณิต รวมศิลป์, "นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม...", หน้า 35.

² กจช., ก.ค.ท.ค. 5/29 เรื่องบัญชีรายชื่อเหมืองแร่อังกฤษและออสเตรเลีย (17 มีนาคม 2490)

2. การเติบโตขยายตัวของบริษัทต่างชาติ

จากการศึกษาประวัติของบริษัทต่างชาติโดยส่วนรวมในหัวข้อแรกจะพบว่า บริษัทต่างชาติได้เข้ามาทำการค้า ทำหน้าที่ผู้ส่งออก นำเข้าสินค้าต่าง ๆ ในระบบเศรษฐกิจไทย และโตขยายตัวไปสู่กิจการอื่น ๆ อีกมากมาย ภายใต้การเติบโตของบริษัทต่างชาตินี้ ได้นำไปสู่การผูกขาดแหล่งทรัพยากรธรรมชาติครอบงำทั่วทั้งภาคเศรษฐกิจ สร้างผลกำไรมหาศาลแก่บริษัทต่างชาติ และผลกำไรนี้ได้นำไปส่งไปยังประเทศแม่

สำหรับจำนวนเงินที่ส่งออกในระยะแรกก่อนปี พ.ศ. 2484 ไม่มีใครทราบแน่นอนว่าตกไปปะเทไร และรายได้เป็นการเกินดุลย์ทางบัญชีมาตลอดนั้นตกค้างอยู่ในต่างประเทศ เช่น สิงคโปร์ ชองกง จีน อังกฤษ เดนมาร์ก เป็นต้น เพราะผู้ประกอบการส่งออกเป็นชาวต่างชาติทั้งสิ้น นอกจากนั้นส่วนที่ตกค้างอยู่ในประเทศไทย ส่วนหนึ่งเป็นของชาวจีนซึ่งได้รับเป็นค่าตอบแทนการเป็นนายหน้า ฯลฯ ให้กับบริษัทต่างชาติเหล่านี้ที่นิยมส่งเงินกลับบ้านเกิดเมืองนอน ถ้าดูจากตัวเลขที่คนจีนส่งเงินออกปีละ 10 - 20 ล้านบาท¹ แล้วจะเห็นว่าธุรกิจที่จะทำให้คนจีนสะสมทุนมีน้อยกว่าบริษัทต่างชาติมาก บริษัทต่างชาติผูกขาดธุรกิจเกือบทุกด้าน จึงน่าจะมีค่ากำไรสะสมมากกว่าคนจีนจำนวนมหาศาล จากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว จึงพอจะชี้ให้เห็นว่าบริษัทต่างชาติในประเทศไทย เติบโตขยายตัวโดยเฉพาะบริษัทที่มีทุนมาก

ในหัวข้อต่อไปนี้จะได้อธิบายถึงการขยายตัวของบริษัทต่างชาติ ที่เป็นตัวอย่างเฉพาะ 3 บริษัท ซึ่งทั้งสามบริษัทถือเป็นบริษัทสำคัญที่เติบโตขยายตัวมา จนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้แก่

1. บริษัทบอร์เนียว
2. บริษัทเบอร์ลี ยูคเกอร์ แอนด์โก
3. บริษัทอีสต์ เอเชียติก

¹ ภาณีท รวณศิลป์, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม...", หน้า 45.

2.1 บริษัทบอร์เนียว

บริษัทบอร์เนียวเป็นบริษัทเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ตั้งขึ้นครั้งแรกในกรุงลอนดอนประเทศอังกฤษในปี ค.ศ.1851 (พ.ศ.2394) หลังจากนั้นเพียง 5 ปี (พ.ศ.2399) ได้ขยายกิจการสาขาเข้ามาตั้งในประเทศไทย โดยเป็นผู้นำเข้าผ้าฝ้ายจากอินเดียร่วมกับนาย เอ.ที.อี (A.T.E. Mascati) ชาวอินเดีย เป็นผู้ริเริ่มส่งข้าวและพริกไทย จากจีนทบูรไปยังยุโรป เป็นบริษัทแรกที่บุกเบิกค้าข้าวในภาคเหนือ¹

ในปี พ.ศ.2403 ได้ประกอบธุรกิจเป็นตัวแทน บริษัทประกันภัยให้แก่บริษัทในยุโรป หลายแห่ง อาทิ บริษัทลอร์ดแห่งลอนดอน (Lloyds of London) บริษัทเนเธอร์แลนด์ อินดีส์ ซี อินซัวร์นส์ (Netherland Indies Sea Insurance Co.Ltd) บริษัทนอร์ท ไชนา ซี อินซัวร์นส์ จำกัด (North China Sea Insurance Co.Ltd.,) และอื่น ๆ ในด้านการส่งออกข้าว บริษัทได้ตั้งโรงสีไฟของตนขึ้น ชื่อ "บริษัททางบก ไรซ์ มิลลิ่ง คอมปะนี" (Bangkok Rice Milling Company) ขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา²

ใน 20 ปีแรกของการดำเนินการของบริษัท บริษัทมีธุรกิจสำคัญในกิจการโรงสีข้าว และโรงเลื่อย โดยในปี พ.ศ.2413 บริษัทได้เปิดโรงเลื่อยจักรโรงแรกขึ้นที่วัดพระยาไกร ไม่นานนักอุตสาหกรรมไม้สักได้กลายเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่สำคัญที่สุดของบริษัท

ในช่วงปี พ.ศ.2463 บริษัทบอร์เนียวได้เติบโตขึ้นจนเป็นบริษัทการค้าที่ใหญ่ที่สุดของไทยในขณะนั้น และยังประกอบธุรกิจส่งออกข้าวและไม้สักไปยังประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นบริษัทนำเข้า ค้ายและผลิตภัณฑ์ผ้า เบียร์ เหล้า กระสอบป่านและสบู่ จากอาณานิคมของอังกฤษและยุโรป

นอกจากนี้บริษัทบอร์เนียวยังเป็นตัวแทนผู้จัดการท่าเทียบเรือในกรุงเทพฯ

¹ Suehiro, Capital Accumulation..., p. (2-17)

² Ibid.

ซึ่งเป็นท่าเทียบเรือที่มีโลกดั่งเก็บของใหญ่ที่สุดในประเทศไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งยังเข้าดำเนินการป่าไม้แทนบริษัทศรีราชาทุนจำกัด ซึ่งเป็นบริษัทของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ทำป่าไม้ที่จังหวัดชลบุรีและระยอง โดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ได้ทำสัญญากับบริษัทบอร์เนียวเป็นผู้จัดการ ให้สิทธิขาดแต่ฝ่ายเดียว โดยระบุเงื่อนไขในการแบ่งปันผลประโยชน์ไว้ในสัญญาข้อ 3 ว่า

เมื่อบริษัทบอร์เนียวจัดการทำป่าไม้ และขายไม้ได้เงินเป็นค่าใช้จ่าย และค่าสึกหรอเครื่องมือ ทำการเสร็จแล้ว ยังเหลือเป็นกำไรอีกมาก นอຍเท่าใด ให้แบ่งเป็น 2 ส่วน บริษัทบอร์เนียวได้หนึ่งส่วน บริษัทศรีราชาของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ส่วนหนึ่ง¹

ในปี พ.ศ.2463 นี้เอง บริษัทบอร์เนียวเป็นบริษัทตัวแทนให้แก่บริษัทต่างชาติในกรุงเทพฯ มากกว่า 120 บริษัท ในจำนวนนี้มีธนาคารแห่งชาติของอินเดีย 1 แห่ง บริษัทเดินเรือ 17 บริษัท (บริษัทลอยด์ส์ ออฟ ลอนดอน, เสตรทส์ติมโก ลิมิเต็ด นิปปอน ยูเซน ไกซา แห่งญี่ปุ่น, อินโคโซนา สติม นาวิเกชัน โกลิมิเต็ด แห่งฝรั่งเศส และอื่น ๆ) บริษัทประกันภัย 60 บริษัท เครื่องจักรกล 17 บริษัท และบริษัทผลิตสินค้าเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ อีก 26 บริษัท²

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2463 จนกระทั่งปี พ.ศ.2484 ในช่วง 21 ปีนี้ บริษัทบอร์เนียวยังเป็นบริษัทที่มีการพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง ได้ขยายกิจการการเป็นตัวแทนของบริษัทต่าง ๆ เพิ่มขึ้นจาก 120 บริษัทในปี พ.ศ.2463 เป็น 212 บริษัทในปี พ.ศ.2484 ก่อนที่จะถูกคณะกรรมการพิทักษ์ทรัพยากรชนชาติศัตรูเข้าควบคุม โดยบริษัทได้เป็นตัวแทนในกิจการต่าง ๆ ดังนี้ เป็นตัวแทนบริษัทประกันภัย 148 บริษัท บริษัทเดินเรือ 21 บริษัท

¹ กจช., ร.5 ม.16.2/83 เรื่องป่าไม้กระยาเลยศรีราชา (21 พฤศจิกายน ร.ศ.117 - 7 ตุลาคม ร.ศ.129)

² Suehiro, Capital Accumulation...., p. (2-17)

สายการบิน 3 สาย¹ บริษัทการค้าต่าง ๆ 40 บริษัท²

2.2 บริษัทเบอร์ลี ยุคเกอร์ แอนด์โค

เมื่อปี พ.ศ.2425 ซึ่งเป็นปีที่กรุงเทพฯ มีงานเฉลิมฉลองครบรอบ 100 ปี อย่างครึกครื้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น อัลเบิร์ต ยุคเกอร์ ชาวสวิสเซอร์แลนด์ ได้จัดตั้งบริษัทของตนขึ้น โดยซื้อหุ้นส่วนจากชาวฝรั่งเศส ชื่อ แอล มัล เอิร์บ และ เซนต์ ซีร์ จูเลียน ซึ่งเป็นเจ้าของห้างมัลเอิร์บและจูเลียน ห้างนี้เป็นห้างของบริษัทการค้าฝรั่งเศสซึ่งตั้งสาขาอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ.2409 และอัลเบิร์ต ยุคเกอร์ ทำหน้าที่ผู้ช่วยผู้จัดการมาตั้งแต่แรกในประเทศไทย ขณะเขาอายุเพียง 22 ปี³

เมื่อซื้อกิจการของบริษัทมัลเอิร์บและจูเลียนทั้งหมดในปี พ.ศ.2425 แล้ว ยุคเกอร์ได้รวมกับญาติชาวสวิสเช่นกัน ร่วมบริหารธุรกิจบริษัทโดยตั้งชื่อว่า ห้างยุคเกอร์ แอนด์ ชิวก์ แอนด์โค นอกจากนี้เขายังได้ผู้ช่วยชาวสวิสหนุ่มอีก 2 คน มาช่วย คือ บี อีมอน และ เอ ซอฟท์มาน ธุรกิจที่ทางดำเนินการในระยะแรก ได้แก่ เป็นผู้ส่งสินค้าประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือนเข้ามาจำหน่าย ส่งไม้สักออกไปขายยังต่างประเทศ และ ดำเนินธุรกิจการค้าข้าว (โดยเป็นเจ้าของโรงสีข้าวสามเสน ซึ่งเป็นโรงสีที่ใหญ่ที่สุดของกรุงเทพฯ ในขณะนั้น)⁴ จัดส่งข้าวเป็นสินค้าออก การประกันภัย การธนาคาร เป็นผู้แทนธนาคารอินโดจีน โดยได้โอนมาจากห้างมัลเอิร์บและจูเลียน แอนด์ โค

¹สายการบินทั้งสามสายคือ อิมพีเรียลแอร์เวย์ แอร์ฟรานส์ และ K.L.M

² Ministry of Commerce, Commercial Directory of Siam B.E. 2484. (Bangkok : Ministry of Commerce, 2482) pp. 361-362

³เมเยอร์ วอลเตอร์, ประวัติ 100 ปี แห่งบริษัทเบอร์ลี ยุคเกอร์ จำกัด, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเบอร์ลี ยุคเกอร์ พิมพ์แจกในงานครบรอบ 100 ปี ของบริษัท, 2525), หน้า 1.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

ต่อมาในปี พุทธศักราช 2428 ยังได้เป็นตัวแทนธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้อีกแห่งหนึ่งด้วย¹

ส่วนคานการประกันภัย ก็เป็นตัวแทนให้แก่บริษัทสวิส ลอยด์ ทรานสปอร์ต อินชัวร์นส์ เมืองวินเตอร์เธอร์ บริษัทสวิตเซอร์แลนด์ มาร์น อินชัวร์นส์ เมืองซูริก บริษัทยูนิเวอร์แซล มาร์น อินชัวร์นส์ กรุงลอนดอน บริษัทนอร์ธ บริติช แอนด์ เมอร์แคนไทล์ อินชัวร์นส์ กรุงลอนดอน และบริษัททรานส์ แอตแลนติก ไฟร์ อินชัวร์นส์ เมืองฮัมบูร์ก อีกทั้งเป็นตัวแทนของบริษัทเดินเรือต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น บริษัทคอมปานี นัทชีออนแนล เคอ นาวิกาซิอง เมืองมาร์เซ และบริษัทนาวิกาซิองเนเจนาราลเอ อิตาเลียน่า เมืองเจนัว²

ห้างยุคเกอร์ แอนด์ ซิกก์ ใ้ค้ดำเนินธุรกิจการค้าต่าง ๆ โดยมีสำนักงานอยู่ในย่านที่ชาวโปรตุเกสอาศัยอยู่ บนริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณหมู่บ้านช่างตาครุช โดยตั้งอยู่ใกล้ ๆ โบสถ์ช่างตาครุช (โบสถ์เก่าแก่ของชาวคาทอลิก)³

ภายหลังการมรณกรรมของอัลเบิร์ต ยุคเกอร์ เมื่อปี พ.ศ.2428 บริษัทยังคงประกอบธุรกิจต่าง ๆ ภายใต้การควบคุมดูแลของหุ้นส่วนคือ เฮนรี ซิกก์

ในปี พ.ศ.2431 ครอบครัวยุคเกอร์ได้จ้างอัลเบิร์ต เบอร์ลี นักธุรกิจหนุ่มแห่งซูริก ให้ช่วยชำระบัญชี แต่ทางธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้เกิดขึ้นชมความสามารถของเขา จึงสนับสนุนคานการเงินแก่เขา เพื่อรับช่วงธุรกิจต่อจากห้างยุคเกอร์ แอนด์ ซิกก์ แอนด์ โก ในปี พ.ศ.2439 อัลเบิร์ต เบอร์ลี ได้รวมหุ้นกับ อาซิวเซอร์ ชาวสวิสผู้หนึ่ง ก่อตั้งห้าง เอ เบอร์ลี แอนด์ โก เขาได้แต่งงานกับ แมรี ยุคเกอร์ บุตรี

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เมเยอร์ วอลเตอร์, "ประวัติ 100 ปี แห่งบริษัทเบอร์ลี ยุคเกอร์...", หน้า 4.

³ หมู่บ้านช่างตาครุช ปัจจุบันคือตำบลกุฎีจีน สำหรับโบสถ์ช่างตาครุชเป็นโบสถ์ที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรมไทย เมื่อประมาณปี พ.ศ.2323 ในสมัยที่ชาวโปรตุเกสอพยพจากเมืองอยุธยามายังธนบุรี โบสถ์หลังนี้ได้ถูกสร้างขึ้นใหม่ด้วยสถาปัตยกรรมยุโรป ในปี พ.ศ.2459 แทนโบสถ์เก่าที่ถูกไฟไหม้

ของอัลเบิร์ต และพอลล่า ยุคเกอร์จึงได้สืบทอดธุรกิจต่าง ๆ ของห้างยุคเกอร์ แอนด์ ซิกก์ ทั้งการเป็นพ่อค้า เบ็ดเตล็ด ธุรกิจโรงสีข้าว การส่งสินค้าออก ทั้งข้าว ไม้สัก ยางสน ครั่ง และหนังสือพิมพ์ ต่อมา¹

นอกจากนี้ อัลเบิร์ต เบอร์ลี ยังเป็นผู้ริเริ่มธุรกิจการส่งสินค้าเข้ามาจำหน่าย โดยส่งสินค้ามกระบองจากสวีตเชอร์แลนด์เข้ามาเผยแพร่ในเมืองไทยครั้งแรก ต่อมาได้ขยายกิจการส่งสินค้าเข้ามาจำหน่ายเพิ่มขึ้น โดยส่งสิ่งทอจากสวิส อังกฤษ และเยอรมัน สีย้อมผ้าจากสวิส เครื่องเหล็กจากเยอรมัน โกวโกจากเคนมาร์ค และกระดาษเช็ดมือจากสหรัฐ เข้ามาจำหน่าย²

บริษัท เอ เบอร์ลีฯ ได้ขยายกิจการสาขา ออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่ง เช่น เมื่อปี พ.ศ.2442 ตั้งสาขาที่จังหวัดเชียงใหม่และนครสวรรค์ พ.ศ.2443 ก็เปิดสาขาใหม่ที่จังหวัดลำปาง ในปี พ.ศ.2456 ห้าง เอ เบอร์ลีฯ ก็หันมาสนใจในกิจการเหมืองแร่ โดยการส่งแร่ดีบุกและแร่พลูม ออกจำหน่ายต่างประเทศ จึงได้ตั้งสำนักงานขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่จังหวัดนครศรีธรรมราช กิจการค่านสินแร่และยางคิบนี้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง จึงเป็นแรงกระตุ้นให้นายอัลเบิร์ต เบอร์ลี ตัดใจตั้งสาขาขึ้นที่ชวรีในปี พ.ศ.2457 เพื่อจัดจำหน่ายสินค้าไปทั่วโลกและขยายกิจการไปที่เชียงใหม่และสิงคโปร์ในปี พ.ศ.2458³

นอกจากนี้ยังมีสำนักงานกลางตั้งอยู่ในกรุงลอนดอน และเมืองริโอ เดอจาเนโร สำนักงานสาขาในต่างประเทศได้ปิดตัวลงในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 เพราะราคาแร่ตกต่ำและยุคทองแห่งยางสิ้นสุดลง คงเหลือแต่กิจการในประเทศไทยเพียงแห่งเดียวที่ยังดำเนินการอยู่ ในปี พ.ศ.2467 ได้เปลี่ยนชื่อห้างเป็นห้างเบอร์ลี ยุคเกอร์ แอนด์ โกว และในปี พ.ศ.2481 เกิดสงครามในคาบสมุทรแปซิฟิก กองทัพ

¹ เมเยอร์ วอลเตอร์, "ประวัติ 100 ปี แห่งบริษัทเบอร์ลี ยุคเกอร์...",
หน้า 8.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

ญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกประเทศไทย อัลเบิร์ต เบอร์ลี ตัดสินใจปิดกิจการที่ท่าหน้าราชวงศ์ และไปหลบภัยสงครามที่ตำบลหัวไผ่ จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อสิ้นสุดสงคราม บริษัทจึงได้เปิดกิจการอีกครั้งในเดือนกันยายน พ.ศ.2489 ตั้งสำนักงานที่ถนนเฉลิมกรุง ใกล้ที่ทำการไปรษณีย์กลาง¹

2.3 บริษัทอีสต์เอเชียติก

บริษัทอีสต์ เอเชียติก เป็นบริษัทชาวเดนมาร์ก และเข้ามาในไทย ปี พ.ศ.2427 (ค.ศ.1884) สำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2422² เป็นบริษัทที่มีกิจการครอบคลุมธุรกิจหลายด้าน และเป็นบริษัทส่งออก-นำเข้าที่ใหญ่ที่สุดบริษัทหนึ่งในกรุงเทพฯ จากรายงานเรื่อง "Danish Commercial Review" ของ Danish Foreign Office Journal ปี พ.ศ. 2470³ บริษัทอีสต์ เอเชียติก เป็นบริษัทขนาดใหญ่บริษัทหนึ่งที่ดำเนินธุรกิจอยู่ในตลาดโลก (World's market) มีกิจการและสาขาทั่วโลก ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. กิจการเดินเรือ มีเส้นทางเดินเรือระหว่างจีน ญี่ปุ่น สเตรทเซตเติลเมนต์ของอังกฤษ สยาม ชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก ออฟริกาใต้ และออสเตรเลีย นอกจากนี้ยังมีเส้นทางเดินเรือระหว่างทะเลบอลติก - อเมริกา ขนส่งสินค้าและผู้โดยสารในเส้นทางแคนาดา ปิละ 3 เทียว⁴ และในปี พ.ศ.2470 บริษัทได้สั่งเรือยนต์ขนาดใหญ่ซึ่งมีระวางขนน้ำ 42,000 ตัน

2. ธุรกิจการค้า บริษัทมีธุรกิจการค้าอยู่ทั่วโลก ในปี พ.ศ.2470 มีสาขากังนี้ บริษัทส่งออกขนาดใหญ่ในกรุงเทพฯ มีกิจการเดินเรือชายฝั่งในประเทศไทย

¹ เมเยอร์ วอลเตอร์, "ประวัติ 100 ปี แห่งบริษัทเบอร์ลี ยุคเกอร์...", หน้า 10.

² Suehiro, Capital Accumulation..., p. (2-15)

³ กจช., กคต.67/83 เรื่อง Danish Commercial Review (พ.ศ.2470)

⁴ กจช., กคต.67/83 เรื่องเดียวกัน.

และกิจการเดินเรือข้ามทวีป โรงเลื่อย โรงสีข้าว เหมืองแร่ และการป่าไม้ นอกจากนี้
 ยังมีสาขาในสิงคโปร์ กัวลาลัมเปอร์ ภาคเหนือของจีน ลอนดอน บริษัทยังได้ร่วมลงทุน
 ในบริษัทต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น บริษัทฮอัสต์ เอเซียติก อินคัสตรี แอนด์ พลานเตชัน
 คอมปานี โรงงานเคนนิช โซยาเคก(The Danish Soyacake Factory)
 บริษัทปองตินไมน์ บริษัท Mount Austin (Jahore) Rubber Estate, Ltd.
 บริษัท East Asiatic Rubber Estate, Ltd. บริษัท Teluk Merbau
 Plantation, Ltd. โรงงานปอร์ตแลนด์ซีเมนต์ โรงงานเคนนิช มิลล์ คอนเดนซิง
 บริษัทเดินเรือ ไชแอม สตีม นาวิกเชน คอมปานี บริษัท ยูไนเท็ด บอลติก โคเปน
 เฮเกน จำกัด และบริษัทฮอัสต์ เอเซียติก ฝรั่งเศส¹

กำไรที่สาขาต่าง ๆ ส่งไปที่บริษัทแม่ที่โคเปนเฮเกนในปี พ.ศ. 2470 รวมกัน
 ถึง 4,629,085.81 คูริล จากกำไรทั้งหมด 10,615,753.35 คูริล²

บริษัทฮอัสต์เอเซียติก เมื่อเข้ามาดำเนินกิจการในประเทศไทยครั้งแรก
 ได้เริ่มสนใจในกิจการค้าไม้สัก ได้เป็นเจ้าของผู้ดำเนินการโรงเลื่อยขนาดใหญ่ใน
 กรุงเทพฯ กิจการส่งออกนำเข้า เป็นผู้ส่งออกไม้สัก ครั้ง ข่าง หนึ่งสั้ว
 เขาสั้ว ฯลฯ นับเป็นบริษัทแรกที่ขนไม้สักไปยังยุโรปด้วยเรือกลไฟ³

ได้เปิดเส้นทางเดินเรือใหม่ ๆ ระหว่างเมืองท่าต่าง ๆ เช่น โคเปนเฮเกน
 มิเดิลส์เบอร์ก แอทเวิบ กรุงเทพฯ และจากกรุงเทพฯ ลอนดอนและโคเปนเฮเกน⁴

ธุรกิจในการป่าไม้ บริษัทได้ขอสัมปทานไม้กระยาเลยที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี
 และเปิดโรงเลื่อยที่บ้านคอน บริษัทได้รับสัมปทานให้ทำป่าไม้ในภาคเหนือหลายแห่ง

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ Ministry of Commerce, Commercial Directory of Siam
 B.E. 2484, p. 361-362

⁴ Ibid., p. 143

ทั้งในนามบริษัทอีสต์ เอเชียติก เดนมาร์ก และอีสต์ เอเชียติก ฝรั่งเศส การใช้ชื่อ บริษัทแยกกันนี้ก็เพื่อหวังผลในการขอสัมปทาน หากบริษัทหนึ่งขอไม่ได้ อีกบริษัทหนึ่งจะ ขอสัมปทานใหม่ เรื่องนี้เคยเป็นปัญหากับเจ้าหน้าที่ว่า ทั้งสองบริษัทเป็นบริษัทเดียวกัน หรือไม่ จนทางรัฐบาลต้องหารื้อไปยังเจ้าพระยาสุริยานุวัตร ขณะที่ดำรงตำแหน่งเอก อัครราชทูต ที่กรุงปารีส เจ้าพระยาสุริยานุวัตรยืนยันว่าเป็นบริษัทเดียวกัน ถึงความ ตอนหนึ่งของหนังสือที่ตอบมายัง กรมหลวงเทเวศร์วังไชยประการ ว่า

กัมปนีฝรั่งเศสกีค (อีสต์ เอเชียติก ฝรั่งเศส - ผู้เขียน) กัมปนีเดนิชกีค (อีสต์ เอเชียติก เดนมาร์ก - ผู้เขียน) นับได้ว่าเป็นกัมปนีเดียวกัน เพียงที่มีผลประโยชน์เกี่ยวของอยู่ในกรุงสยาม ขาพระพุทธรูปเจ้าโลเลี้ยงดู โคทรูปความว่า ขาฝ่ายกัมปนีเดนิชกีคโคขอที่จะทำป่าไม้อยู่แห่งหนึ่งแล้ว จะขอต่อไปอีก กักรัฐบาลจะไม่ให้ จึงโคเอาโครายขอชื่อของกัมปนีฝรั่งเศส เขามาทำป่าไมในระหว่างอุตรคิชฐกับเมืองนานครังนี้¹

สำหรับบ้านเหมืองแร่ บริษัทอีสต์ เอเชียติกมีบริษัทสาขาที่ทำเหมืองแร่ใน ภาคใต้ในชื่อบริษัทอีสต์ เอเชียติก อินคัสตรี แอนค พลานเตชัน คอมปานี ซึ่งเป็นบริษัท หนึ่งที่เข้าร่วมการแข่งขันตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ห้า จนถึง พ.ศ. 2484

จากการศึกษาการขยายตัวของบริษัททั้งสาม จะเห็นได้ว่าธุรกิจการค้า สิ่งเข้า-ส่งออก เป็นธุรกิจหลักที่มีความสำคัญ ส่วนธุรกิจอื่น ๆ เป็นหน่วยธุรกิจที่ช่วย เสริมสร้างให้การค้าเติบโตก้าวหน้า เช่น ธุรกิจพาณิชย์นาวี ซึ่งมีส่วนช่วยสนับสนุนบริษัท ต่างชาติเป็นอย่างยิ่ง เพราะการค้าจะขาดการขนส่งไม่ได้ ด้วยกลไกและอำนาจทาง การเมือง และเงินทุนที่เหนือกว่า ประกอบกับข้อผูกพันจากสนธิสัญญาบาวริงในเรื่อง ภาษีขาเข้าต่ำ กอปรทั้งรัฐบาลต้องเดินนโยบายภายใต้ความหวาดระแวงภัยต่อมหา- อำนาจตะวันตก จึงไม่มีกำแพงใด ๆ จะกั้นมิให้บริษัทต่างชาติอันเป็นกลไกหนึ่งของ ระบบทุนนิยม เข้ามามากซัด ตักดวงผลประโยชน์จำนวนมหาศาลจากแผ่นดินไทย และ เติบโตขยายตัวแตกสาขาไปมากมายในตลาดการค้าโลก

¹ กจช., ร.6 ม.14.1/2 เรื่องบริษัทอีสต์ เอเชียติก ฝรั่งเศส ขอทำ ป่าไม้ตำบลต่าง ๆ (1 เมษายน 2447 - 13 พฤษภาคม 2469)

ถึงแม้จากการศึกษาครั้งนี้จะไม่มีข้อบ่งชี้ให้เห็นถึงผลกำไรที่บริษัทพึงจะได้รับจากการค้าในประเทศไทย แต่อาจเป็นไปได้มากที่บริษัทจะได้รับผลตอบแทนจำนวนมหาศาลจากการส่งออก-นำเข้า จนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อพิจารณาจากตัวเลขจากมูลค่าการนำเข้าเฉพาะผ้าอย่างเดียวยังในช่วงปี พ.ศ. 2454 - 2464 ตกปีละ 32,500,000 บาท¹

3. ลักษณะและกลไกการเติบโตของบริษัทต่างชาติ

3.1 การเติบโตในกิจการเดิม

กลไกที่ช่วยให้เกิดการเติบโตในธุรกิจของบริษัทต่างชาติ มีอยู่หลายด้าน จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ พอสรุปได้ 3 ด้าน คือ

1. การขยายตลาด
2. การซื้อกิจการอื่น ๆ
3. การร่วมทุนระหว่างบริษัท

กลไกของการเติบโตดังกล่าวข้างต้น ย่อมนำไปสู่การควบคุมตลาด การกำจัดคู่แข่งทางการค้า การสะสมทุน กล่าวโดยสรุปก็คือ กลไกทั้งสามก่อให้เกิดอำนาจการผูกขาด ทั้งด้านการผลิต การจำหน่าย อำนาจการเงิน กลไกดังกล่าวนี้บริษัทไค้นำ มาปฏิบัติในขบวนการพัฒนาของบริษัทในประเทศไทย ดังจะได้กล่าวต่อไป

3.1.1 การขยายตลาด

การเติบโตของบริษัทใดบริษัทหนึ่ง หรือหน่วยธุรกิจใด ลักษณะกลไกอย่างหนึ่งที่จะก่อให้เกิดการเติบโต ได้แก่ การขยายตลาดที่ประกอบการยิ่งขยายตลาดได้มากเท่าใด ย่อมจะทำให้กิจการนั้นสามารถควบคุมเศรษฐกิจนั้น ๆ ได้ ทำให้คู่แข่งล้มลงจำนวนเหลืออันน้อยราย

¹ สุนทรีย์ อาสะวีย์ และนิติ กลสิโกศล, วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525)

บริษัทใหญ่ ๆ หลายบริษัท ไม่ว่าจะเป็นบริษัทเบอร์เนียว อีสต์ เอเชียติก หรือ เบอร์ลี ยูคเกอร์ ที่ยกตัวอย่างมาแล้ว บริษัทเหล่านี้ล้วนเป็นบริษัทที่สามารถขยายตลาดของตนออกไปได้กว้างขวาง โดยเฉพาะในกิจการเดิมที่ประกอบการอยู่

การขยายตัวในกิจการเดิมของบริษัทเบอร์ลี ยูคเกอร์ ซึ่งเป็นบริษัทที่ตั้งขึ้นในประเทศไทย คือ การสั่งเข้า ส่งออก บริษัทได้ขยายกิจการด้านนี้ โดยการขยายสาขาไปยังจังหวัดต่าง ๆ ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง นครสวรรค์ นอกจากนี้บริษัทยังได้ขยายสาขาไปยังต่างประเทศ เช่นที่ ซูริค ลอนดอน และปารีส¹

กิจการสั่งเข้า ส่งออก เป็นกิจการที่บริษัทได้ ทำติด ต่อกันมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง จนกระทั่งถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 แม้จะมีธุรกิจใหม่ ๆ ที่บริษัทได้เข้าไปลงทุน แต่กิจการเดิมก็ได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับกิจการใหม่ที่หลากหลายยิ่งขึ้น นโยบายการขยายตลาด เป็นนโยบายที่อัลเบิร์ต เบอร์ลี นักธุรกิจหนุ่มผู้เข้ามารับช่วงต่อจาก อัลเบิร์ต ยูคเกอร์ ผู้เป็นพ่อตา

ส่วนการขยายตลาด ทางด้านสินค้า เบอร์ลี ยูคเกอร์ ได้ขยายกิจการค้าด้วยการหาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เข้ามาจำหน่าย โดยเขาเปิดตลาดนมกระป๋องจากสวีตเซอร์แลนด์ เข้ามาจำหน่ายในเมืองไทยครั้งแรก²

สำหรับการขยายตลาดของบริษัทเบอร์เนียวนั้น พบว่า 20 ปีแรก ของการลงทุน บริษัทจะมีกิจการอยู่ในธุรกิจการสั่งเข้า ส่งออก โรงสีและโรงเลื่อย เป็นตัวแทนบริษัทเดินเรือ ประกันภัย และการค้า ในปี พ.ศ. 2463 บริษัทเบอร์เนียวรับเป็นตัวแทนบริษัทต่าง ๆ 120 บริษัท และในปี พ.ศ. 2484 บริษัทได้เป็นตัวแทนบริษัททั้งในยุโรป อเมริกา จีน มากถึง 212 บริษัท นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าบริษัทสามารถขยายตลาดการค้าของตนได้กว้างขวาง มีบริษัทการค้าทั่วไปให้ความนับถือและมอบความไว้วางใจให้ทำหน้าที่แทน

¹ เมเยอร์ วอลเตอร์, "ประวัติ 100 ปี แห่งบริษัทเบอร์ลี ยูคเกอร์...",
หน้า 9.

² เรื่องเดียวกัน.

จากตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่า บริษัทบอร์เนียวและบริษัทแองโกล-สยาม เป็นบริษัทที่ขยายกิจการค้าตัวแทน การเดินเรือและประกันภัย ใต้อุตสาหกรรม โดยบริษัท บอร์เนียวเป็นตัวแทนบริษัทเดินเรือ 20 บริษัทในปี พ.ศ.2463 และ 21 บริษัทในปี พ.ศ.2482 กิจการประกันภัย บริษัทเป็นตัวแทนประกันภัย 61 บริษัทในปี พ.ศ.2463 และ 148 บริษัทในปี พ.ศ.2482¹

กิจการเดินเรือที่บริษัทเป็นตัวแทน มีการขยายสายการเดินเรือทั่วทุกภูมิภาค สำหรับกรณีของบริษัทเหมืองแร่ ซึ่งบริษัทเหล่านี้มักประกอบกิจการเพียงค้ากันเดียว ไม่หลากหลายเหมือนบริษัทการค้าทั่วไป บริษัทรับซื้อแร่ที่สำคัญในภาคใต้มี 2 บริษัท คือ บริษัทสเตรท เทรคคิง คอมปะนี และ อีส เทล สะเมคคิง คอมปะนี เป็นบริษัทที่ขยายตลาดการรับซื้อและถลุงแร่มากที่สุด จนสามารถขยายตัวเข้าควบคุมการรับซื้อแร่ภาคใต้ของไทยไว้ได้ถึง 70 % ของมูลค่าส่งออกทั้งหมด

3.1.2 การซื้อกิจการของบริษัทอื่น ๆ

การซื้อกิจการบริษัทอื่น ๆ เข้ามาเป็นบริษัทของตน เป็นกลไกอย่างหนึ่งในการกำจัดคู่แข่งชั้นทางการค้าให้มัน้อยราย การขยายการเติบโตวิธีนี้ บริษัทระดับชาติใหญ่ ๆ นิยมกระทำ เช่น บริษัทแอสตันคาร์ค ออย ซึ่งเป็นบริษัทหนึ่งที่เขาลงทุนในประเทศไทยในนามบริษัทแวกคัม ออย บริษัทนี้มีประวัติเกี่ยวกับการซื้อกิจการอื่น ๆ มากในสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ เมื่อบริษัทนี้ตั้งขึ้นครั้งแรกในสหรัฐ ในนามแอสตันคาร์ค ออย แห่งโอไฮโอ บริษัทได้รักษาความยิ่งใหญ่และเสถียรภาพของบริษัทในตระกูล ร็อคกัฟเฟิลเลอร์ไว้ โดยการซื้อกิจการครั้งน้ำมันอื่น ๆ กว่า 20 แห่ง ในคลีฟแลนด์ และรัฐอื่น ๆ เช่น นิวเจอร์ซีย์ พิตส์เบิร์ก บัลติมอร์ ซึ่งล้วนเป็นกิจการขนาดใหญ่ทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าคู่แข่งชั้นจะไม่พอใจหรือไม่อยากขายกิจการให้แอสตันคาร์ค ออยก็ตาม ร็อคกัฟเฟิลเลอร์ใช้เล่ห์กลต่าง ๆ เช่น การให้จอห์น อาร์โนล ผู้เคยต่อต้านแอสตันคาร์ค ออย รวบรวมเจ้าของโรงกลั่นน้ำมันเล็ก ๆ เข้าเป็นบริษัทเพื่อแข่งกับแอสตันคาร์ค ออย ชื่อ แวกคัม ออย อันมีบริษัทน้ำมัน 25 แห่ง ในเพนซิลวาเนียตะวันตก และที่สุกักรวบรวม

¹ Suehiro, Capital Accumulation..., p. (2-21)

เข้ากับบริษัทเซาท์ อิมปรูฟเม้นท์ ซึ่งเป็นบริษัทที่ใหญ่โดยกลุ่มร็อคกี้เฟลเลอร์¹

ในปี พ.ศ. 2423 แสตนคาร์ค ออย จึงเป็นบริษัทที่คุมการกลั่นน้ำมันของสหรัฐอเมริกาได้ถึง ร้อยละ 90 จะเห็นได้ว่าการซื้อกิจการอื่น ๆ เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้เกิดการขยายตัวของบริษัท

การซื้อกิจการในประเทศไทย ได้เกิดขึ้นในทุกสาขาธุรกิจเช่นเดียวกัน การซื้อกิจการป่าไม้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจน เช่น กรณีของบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา ซื้อกิจการของบริษัทกิมเซ่งหลี บริษัทกิมเซ่งหลีเป็นบริษัท ไทย บริษัทเดียวที่ร่วมการแข่งขันป่าไม้อยู่ในขณะนั้น และถือเป็นบริษัทใหญ่ที่มีทุนรอนทำป่าไม้มากบริษัทหนึ่ง วิธีการที่บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา จะซื้อกิจการของกิมเซ่งหลีก็คือ พยายามให้เจ้ากรมป่าไม้ซึ่งเป็นคนชาติอังกฤษ เข้มงวดในการขออนุญาตและทำป่าไม้ของบริษัทกิมเซ่งหลี จนบริษัทถึงกับฟ้องร้องเจ้ากรมป่าไม้ก็มีหลายครั้ง และได้รับความรำคาญยิ่งขึ้น และหลวงนราพิทักษ์ (จีนบุญเย็น) คิดจะโอนป่าไม้ให้บริษัทฝรั่งเสสมาครั้งหนึ่ง ค่ายทนมรมป่าไม้ไม่ไหว²

แต่ในที่สุดหลวงนราพิทักษ์ได้ขายกิจการให้แก่บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา ในเรื่องการขายกิจการนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยมาก ค่ายตรีที่ว่า เป็นบริษัทไทยบริษัทเดียวที่เหลืออยู่ การที่บริษัทกิมเซ่งหลีจำต้องขายกิจการนี้ เนื่องจากหลวงนราพิทักษ์เห็นว่าตนทุกข์ผลพวงมากแล้ว หากใครจะทำกิจการแข่งขันสู้กับบริษัทใหญ่ ๆ ไม่ได้ การขายกิจการของบริษัทกิมเซ่งหลีทำให้บริษัทบอมเบย์ เบอร์มาสามารถเข้าควบคุมป่าไม้ได้มากยิ่งขึ้น ทำให้บริษัทเติบโตยิ่งขึ้น

นอกจากการซื้อขายกิจการขนาดใหญ่แล้ว กิจการป่าไม้ของเอกชนรายย่อย ก็ถูกซื้อขายเปลี่ยนมือไปสู่บริษัทใหญ่ ๆ เช่นกัน บริษัทที่มีทุนรอนมาก เช่น บอร์เนียว

¹ สมพร กิตติโสภาคย์, "วิวัฒนาการและบทบาทบริษัทข้ามชาติในประเทศไทย," วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525, หน้า 24 - 25.

² กจช., ร.5 ม.16.2/18 เรื่องมองซิเออเยอเยอจะขอซื้ออำนาจการทำป่าไม้ของบริษัทกิมเซ่งหลี

แองโกลสยาม ก็ได้แข่งขันที่จะซื้ออนุญาตการทำป่าไม้จากชาวพื้นเมืองที่ขอสัมปทานได้¹

กิจการเหมืองแร่ เป็นอีกกิจการหนึ่งที่บริษัทต่างชาติซื้อกิจการกันมาก ถึงกับมีนายหน้าในการขอประทานบัตรจากรัฐบาลไว้ขายให้แก่บริษัทเหมืองแร่ใหญ่ นอกจากนี้ในระหว่างบริษัทด้วยกันก็มีการซื้อประทานบัตรจำนวนมาก มีตัวอย่างของการโอนประทานบัตรในระหว่างปี พ.ศ.2471 - 2474 มากกว่า 100 ราย

การโอนประทานบัตร บางครั้งจะเป็นการโอนระหว่างบริษัทในเครือเดียวกัน เช่น เหมืองแร่ของบริษัทอีสต์ เอเชียติก โอนให้แก่อีสต์ เอเชียติก อินคัสตรี แอนด์ พลาเนชั่น คอมปะนี เป็นต้น บางครั้งจะมีการโอนประทานบัตรระหว่างบริษัทใหญ่ด้วยกัน แต่ส่วนใหญ่จะโอนจากบริษัทเล็ก ๆ สู่บริษัทใหญ่ ๆ

จึงเห็นได้ว่า บริษัทใหญ่ ๆ ที่ทำเหมืองแร่นั้น มีการขยายตัวมาก และการซื้อกิจการจากบริษัทเล็กเป็นสิ่งที่ช่วยให้อุตสาหกรรมเติบโตยิ่งขึ้น

การขยายกิจการอีกประเภทหนึ่งที่สามารถสร้างการผูกขาดและการเติบโตให้แก่บริษัทมาก คือ การซื้อกิจการ การเดินเรือขนส่ง กิจการเดินเรือขนส่งทางทะเลในช่วงก่อนปี พ.ศ.2440 บริษัทเดินเรืออังกฤษ 2 บริษัท คือ ฮอลท์ (Holt's Line) ซึ่งตั้งสาขาในกรุงเทพฯ ครั้งแรกในปี พ.ศ.2431 เดินเรือระหว่างกรุงเทพฯ สิงคโปร์ ด้วยเรือกลไฟทั้งหมด 2 ปีต่อมาบริษัทฮอลท์ ออเรียลทอล สตีมชิพ คอมปะนี ก็มาเปิดเส้นทางกรุงเทพฯ - ย่องกง และเมืองท่าต่าง ๆ ในทะเลจีนใต้ เช่น ชัวเถา การเดินเรือของบริษัทอังกฤษจึงคุมกิจการขนส่งสินค้าไว้ได้ถึงร้อยละ 70 ของการขนส่งทั้งหมด²

ในปี พ.ศ.2440 บริษัทนอร์ทเชอร์มันลอค ได้ซื้อกิจการเดินเรือของทั้งสองบริษัท และจากนั้นเป็นต้นมา การเดินเรือของบริษัทเชอร์มันก็ขยายตัวเติบโตรวดเร็ว

¹ กช., ร.7 กต.5.1/3 เรื่องบริษัทบอร์เนียวทำป่าไม้ตำบลต่าง ๆ (11 ตุลาคม 2455 - 10 พฤศจิกายน 2472)

² กช., ร.5 ค.2.12/8 Report of The Year 1894 on The Trade of Siam.

มากกว่าการเดินเรือของบริษัทอังกฤษ โดยในปี พ.ศ.2443 ภายหลังจากซื้อกิจการ 3 ปี บริษัทนอร์ทเซอรมันลอยด์สามารถคุมเส้นทางเดินเรือระหว่างกรุงเทพฯ - สิงคโปร์ - ชองกง ไปได้ทั้งหมด การขนส่งในแถบนี้ได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว จนบริษัทต้องจัดหาเรือมาเพิ่ม โดยเส้นทางกรุงเทพฯ - สิงคโปร์ มีเรือเดิน 11 ลำ และเดินชองกงอีก 13 ลำ¹

จากตัวอย่างข้างต้น น่าจะสรุปได้ว่า การซื้อกิจการอื่น ๆ นั้น ช่วยให้กิจการเดิมที่มีอยู่พัฒนาเติบโตยิ่งขึ้น

3.1.3 การร่วมทุนระหว่างบริษัท

บริษัทต่างชาติขยายการลงทุนของบริษัทให้เติบโตขึ้นอีกวิธีหนึ่งโดยการเข้าร่วมทุนกับบริษัทอื่น ซึ่งอาจเป็นบริษัทท้องถิ่น หรือบริษัทต่างชาติด้วยกัน ในกรณีของการร่วมทุนในบริษัทคนไทยนั้น เช่น การร่วมทุนของบริษัทบอร์เนียว และบริษัทศรีราชา จำกัด โดยบริษัททั้งสองได้ทำสัญญาให้ไว้ตามกฎหมาย สรุปใจความสำคัญของสัญญาคือ ให้บริษัทบอร์เนียวเป็นผู้จัดการสิทธิขาดในกิจการทั้งปวงของบริษัทศรีราชา โดยบริษัทบอร์เนียวมีต้องออกทุนประการใด เว้นแต่จะขยายกิจการเพิ่มขึ้น ส่วนกำไรให้แบ่งเป็น 2 ส่วน ใ้คนละส่วนเท่ากัน²

จากการร่วมทุนครั้งนี้ บริษัทบอร์เนียวเข้าประกอบกิจการของบริษัทศรีราชา โดยได้รับประโยชน์คือ เป็นผู้รับช่วงเช่าทำป่าไม้ที่อยู่ในสัมปทานป่าไม้ที่จังหวัดชลบุรี ระยะของ มีกำหนด 20 ปี ค่าเนนกิจการโรงเลื่อยที่จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีกำลังผลิต 500 ตัน/เดือน³

หลังจากบริษัทบอร์เนียวได้เข้าดำเนินการในนามบริษัทศรีราชาแล้ว บริษัท

¹ กชช., ร.5 ต.2.12/9 เรื่องเดียวกัน.

² กชช., ร.5 ม.16.2/83 เรื่องป่าไม้กระยาเลยศรีราชา (12 พฤศจิกายน ร.ศ.117 - 7 ตุลาคม ร.ศ.129)

³ กชช., ร.5 ม.16.2/83 เรื่องเดียวกัน

ได้ขยายโรงเลื่อยอีก 1 โรง มีกำลังผลิต 2,500 ต้น/เดือน เป็นโรงผลิตทันสมัย ใช้แรงงานคนน้อยเพียง 35 คน¹

แต่หลังจากบอร์เนียวได้ประกอบการมา 4 ปีครึ่ง บริษัทบอร์เนียวไม่เคยแบ่งกำไรให้แก่บริษัทศรีราชาแต่อย่างใด โดยให้เหตุผลว่า บริษัทได้ลงทุนไปในการขยายตลาดถึง 750,000 บาท ในตลาดไม้อื่นเคียและยุโรป เพื่อให้ผู้ใช้ไม้ในประเทศเหล่านั้นรู้จักไม้ของศรีราชา และได้ขยายโรงเลื่อย ทำให้ลงทุนไปมาก บริษัทบอร์เนียวได้ดำเนินกิจการเรื่อยมา ด้วยการอาศัยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเจ้าของกิจการศรีราชาผู้เคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรฯ เป็นผู้ประสานงานกับทางรัฐบาล เช่น การขอซื้อสัมปทาน การขอผ่อนผันต่าง ๆ อันบริษัทได้ประโยชน์ เช่น ขอขยายเนื้อที่ป่าทางทิศตะวันออกของสัมปทานเดิมไปอีก 400 เส้น ขอเปลี่ยนแปลงกำหนดขนาดไม้ที่ต้องตัดฟันให้ลดขนาดลงอีก²

บริษัทบอร์เนียวได้ทำการมาเป็นเวลา 16 ปี ตลอดระยะเวลา 16 ปี บริษัทศรีราชา จำกัด ไม่ได้รับประโยชน์จากผลกำไรแต่ประการใด ทำให้บริษัทไม่มีเงินที่จะจ่ายชดเชยหนี้สินเก่าและหนี้สินในส่วนที่ลงทุนร่วมกับบริษัทบอร์เนียว ซึ่งบริษัทบอร์เนียวได้ทดลองก่อน ในปี พ.ศ. 2465 บริษัทบอร์เนียวจึงยื่นฟ้องบริษัทศรีราชาเป็นผู้ล้มละลาย บริษัทศรีราชาได้ต่อสู้คดี และที่สุดทั้งสองบริษัทได้ยอมความกัน โดยบริษัทบอร์เนียวมอบกิจการคืนให้บริษัทศรีราชา³

จากการร่วมลงทุนของบริษัทบอร์เนียวครั้งนี้ ผู้ได้ประโยชน์ตลอดระยะเวลา 16 ปี คงเป็นบริษัทบอร์เนียว กิจการป่าไม้ที่บริษัทบอร์เนียวทำในภาคเหนือไม่เคยปรากฏหลักฐานการขาดทุน บริษัทได้ขยายกิจการป่าไม้มากมายหลายป่า ราคาไม้ที่ส่ง

¹ กจช., ร.5 ม.16.2/83 เรื่องเดียวกัน.

² เดิมกำหนดให้ตัดไม้ 12 ก่าขึ้นไป เพื่อจะให้ไม้มากขึ้นจึงขอกำหนดขนาดต่ำลงมา คือ ให้ตัดฟันไม้ขนาด 10 ก่าขึ้นไป

³ กจช., ร.7 กษ.5.1/1 บริษัทศรีราชา (4 กุมภาพันธ์ 2440 - 11 กุมภาพันธ์ 2469)

ไปชายฝั่งยุโรป บริษัทต่างชาติใหญ่ที่ทำป่าไม้ล้วนแต่ตกลงเป็นใจกันในการตั้งราคาสูง ๆ ไว้ แต่เมื่อบริษัทเข้าร่วมทุนกับบริษัทศรีราชา ต้องประสบกับการขาดทุน ตามบัญชีที่ทางบริษัทเสนอต่อบริษัทศรีราชา¹ จึงน่าจะเป็นเล่ห์เหลี่ยมในเชิงการค้าที่คนไทยเราตามไม่ทัน

การร่วมทุนระหว่างบริษัทกับคนพื้นเมืองอีกกรณีหนึ่ง คือ การชักชวนให้นายทุนชาวไทยซื้อหุ้นของบริษัท เช่น บริษัทเดินเรือของอีสต์เอเชียติก ได้เชิญชวนให้กรมพระคลังข้างที่ร่วมลงทุนช่วยในการตั้งบริษัทเดินเรือชายฝั่งของไทย และกรมพระคลังข้างที่ได้ร่วมซื้อหุ้นครั้งแรกเป็นเงิน 200,000 บาท และครั้งที่ 2 เป็นเงิน 200,000 บาท รวมเป็นเงิน 400,000 บาท²

การร่วมลงทุนในครั้งนี้นี่สิ่งที่บริษัทจะได้รับประโยชน์มีมาก เพราะการร่วมทุนกับเจ้านาย พระราชวงศ์ ย่อมจะทำให้บริษัทได้รับความสะดวก และความเกรงอกเกรงใจจากเจ้าพนักงานผู้เกี่ยวข้อง น่าจะทำให้บริษัทได้รับอภิสิทธิ์อันพึงจะได้ นอกจากนี้ยังเป็นวิธีการเพิ่มทุนได้อีกวิธีหนึ่ง จึงทำให้บริษัทเติบโตไปได้ มีบริษัทต่างชาติหลายบริษัทที่มอง เห็นประโยชน์จากการร่วมทุนกับชาวพื้นเมือง หรือบริษัทท้องถิ่น บริษัทญี่ปุ่นเป็นอีกบริษัทหนึ่งที่เล็งเห็นความสำคัญค่านี้นี้ ได้มีบริษัทเดินเรือ "ยามาชิคา" คิดที่จะร่วมทุนกับบริษัทไทย เพราะเขาเห็นว่า "ถ้าจะทำการค้ากับไทยแล้ว หากทำการค้าโดยลำพัง ถึงจะมีเรือเดินมากกว่า แต่ถ้าวบริษัทอื่นเข้ากับบริษัทไทยได้ และคิดลดราคาขายบรรทุก ก็จะต้องขาดทุน แต่ถ้าเข้ากับคนไทยแล้ว และมีเรือมากกว่าบริษัทชาติอื่น ๆ จะมีแต่จะกำไรเปรียบ จะคิดแข่งขันกับชาติอื่นก็สะดวกมีกำไร"³

¹ กจช., ร.7 กษ.5.1/1 เรื่องเดียวกัน.

² กจช., ร.6 ค.1/8 หนังสือพระยาสุภกรณ์ บรรณสาร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (26 มิถุนายน ร.ศ.130)

³ กจช., กต.46.3/2 เรื่องบริษัทยามาชิคาขอเข้าเป็นบริษัทเดินเรือกับไทย (พ.ศ.2462)

สำหรับการร่วมทุนระหว่างบริษัทต่างชาตินั้นส่วนใหญ่จะเป็นการถือหุ้นร่วมกัน บริษัทเหมืองแร่ในภาคใต้ซึ่งต้องใช้ทุนมากก็จะใช้วิธีระดมทุนเช่นเดียวกัน เช่น บริษัททุ่งคา ฮาเบอร์ มีผู้ร่วมออกทุนถึง 5 ราย การร่วมทุนระหว่างบริษัทหลังสวน ดิน ซิน ทิเกต และ แมคกาย แมคอาเธอร์ ก็เช่นเดียวกัน ทำให้ระดมทุนทำเหมืองที่อำเภอหลังสวนได้ถึง 180,000 ปอนด์¹

แต่การร่วมทุนระหว่างบริษัทแล้วยุบรวมเป็นบริษัทเดียวในประเทศไทย ไม่พบหลักฐาน แต่มีบริษัทที่ลงทุนในไทยมีบริษัทแม่อยู่ในต่างประเทศ บริษัทแม่ 2 บริษัทได้ยุบรวมเป็นบริษัทเดียว คือ บริษัทเซลล์ แห่งประเทศไทย และรอแอลคัส เดิมกิจการจำหน่ายน้ำมันในประเทศไทยของเซลล์ เป็นของบริษัทรอแอลคัส บริษัทนี้ตั้งขึ้นในฮอลันดา ในปี พ.ศ. 2433² ได้เข้ามาจำหน่ายน้ำมันในประเทศไทยครั้งแรกหลังการตั้งบริษัท 2 ปี คือ ส่งเรือน้ำมันเข้ามากรุงเทพฯ ครั้งแรก ซึ่งเป็นน้ำมันจากสาขาที่สิงคโปร์ โดยเรือน้ำมันชื่อมิว เซ็กซ์ (หรือ "หอยหนาม") เรือเข้ามาถึงกรุงเทพฯ เทียวแรกวันที่ 23 กันยายน 2435 บริษัทตัวแทนจำหน่ายน้ำมันของบริษัทยุคแรก คือ บริษัทมาร์ควาลด์³ น้ำมันที่ส่งเข้ามาครั้งแรกเป็นน้ำมันก๊าดตรามงกุฏ

ในปี พ.ศ. 2440 บริษัทเซลล์แห่งอังกฤษและรอแอลคัส ได้ยุบรวมเป็นบริษัทเดียวกัน ใช้ชื่อว่า บริษัทรอแอลคัส/เซลล์⁴

¹ กจช., ร.7 กษ.4.1/93 เรื่องเดียวกัน.

² ทวี พานิชพัฒนาเจริญ, "บรรษัทน้ำมันข้ามชาติในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 39.

³ ฝ่ายประชาสัมพันธ์บริษัทเซลล์แห่งประเทศไทย "ครบรอบ 84 ปี บริษัทเซลล์แห่งประเทศไทย," (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายประชาสัมพันธ์บริษัทเซลล์แห่งประเทศไทย, 2519), หน้า 13.

⁴ ทวี พานิชพัฒนาเจริญ, "บรรษัทน้ำมันข้ามชาติ...", หน้า 40.

เมื่อทั้งสองบริษัทที่ร่วมทุนและร่วมกิจการ เป็นบริษัทเดียวกัน นายมาร์คัส แซมมวล (Marcus Samuel) ผู้จัดการบริษัทเชลล์ซึ่งเป็นคนอังกฤษ จึงได้ติดต่อให้บริษัทบอร์เนียวซึ่งเป็นบริษัทชาติอังกฤษเป็นตัวแทนจำหน่ายน้ำมันของบริษัทในปี พ.ศ. 2446 แทนบริษัทมาร์ควาลด์ การรวมกันของ 2 บริษัท ทำให้สามารถแข่งขันกับบริษัทน้ำมันของอเมริกา คือ บริษัทแวกคัมมอย และในปี พ.ศ. 2475 บริษัทได้เข้ามาตั้งสาขาคำเนินกิจการเองในนามบริษัทเอเชียคิปปิโตรเลียม (สยาม) จำกัด¹ และเปลี่ยนชื่อเป็นบริษัทเชลล์แห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2489

นอกจากการร่วมทุนแล้ว บริษัทต่างชาติยังร่วมมือกันเพื่อให้สามารถควบคุมตลาด และกำหนดราคาในตลาดได้ เรื่องนี้เกิดขึ้นในบริษัทน้ำมัน 2 บริษัทใหญ่ในประเทศไทย คือ บริษัทแวกคัมมอย² และเชลล์แห่งประเทศไทย บริษัททั้งสองได้ทำความตกลงกันโดยทางลับที่จะร่วมมือกันผูกขาดน้ำมัน โดยการกำหนดราคาให้สอดคล้องกัน เป็นต้นว่า เมื่อปรากฏว่าบุคคลใดหรือบริษัทใด ส่งน้ำมันเข้ามา บริษัททั้งสองนี้ทราบก็จะลดราคาน้ำมันเสีย ครั้นเมื่อน้ำมันของบุคคลหรือบริษัทนั้นหมด ก็ขึ้นราคาไปอย่างเดิมหรือสูงกว่า บริษัทจะส่งสถิติรวมยอดจำหน่ายให้กันเสมอ ถ้าสินค้าของบริษัทใดจำหน่ายได้มากในเพื่อนหนึ่งเกินกว่าจำนวนเปอร์เซ็นต์ของคนที่ควรจำหน่ายได้ บริษัทนั้นก็ต้องขึ้นราคาสินค้าของตนให้สูงกว่าราคาตลาดเสียเล็กน้อย³

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้แก้ปัญหาเรื่องนี้โดยการตั้งโรงกลั่นน้ำมันและออก พ.ร.บ. น้ำมันเชื้อเพลิงในปี พ.ศ. 2481 ให้รัฐบาลเป็นผู้ขายปลีก โดย

¹ ฝ่ายประชาสัมพันธ์บริษัทเชลล์แห่งประเทศไทย, "ครบรอบ 84 ปี...", หน้า 13.

² เป็นชื่อที่ใช้เมื่อเข้ามาตั้งสาขาในประเทศไทยของกลุ่มแอสตันคาร์ค ออย ในสมัยรัชกาลที่ห้า (ปี พ.ศ. 2440)

³ ชวลิต วายุภักตร์, อ้างถึง แผนกเก็บและห้องสมุดกองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 14 วันจันทร์ที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2484, หน้า 16.

แผนกน้ำมันเชื้อเพลิงของกระทรวงกลาโหม จะเป็นผู้ออกขาย

ผู้แทนบริษัทน้ำมันทั้งสองได้คัดค้าน และคาดว่าจะหยุดกิจการในวันที่ 15
กรกฎาคม พ.ศ.2482 แต่รัฐบาลไม่ยอมในเรื่องนี้ และบริษัทน้ำมันจึงหยุดกิจการลง¹

การร่วมทุนระหว่างบริษัท ดังได้กล่าวมาแล้วยอมทำให้บริษัทสามารถระดม
ทุนในการประกอบกิจการอื่น ๆ ได้อย่างเพียงพอ การร่วมทุนทำให้บริษัทสามารถร่วม
มือกันพัฒนาบริษัท สามารถหุ้มนุ้มนเพื่อการผูกขาดตลาดได้ง่าย นอกจากนี้การร่วมทุนกับ
บริษัทพื้นเมือง หรือเจ้านายราชวงศ์ ทำให้บริษัทได้รับอิทธิพลและอภิสิทธิ์บางประการ
ไม่มากนักย่อย อันจะเป็นแนวทางนำไปสู่การเติบโตได้วิธีการหนึ่ง

3.2 การเติบโตในหลายกิจการ

ลักษณะการเติบโตของธุรกิจที่จะกล่าวถึงต่อไป เป็นลักษณะของการ
เติบโตจากกิจการใดกิจการหนึ่งไปสู่กิจการที่หลากหลายยิ่งขึ้น เรียกว่า การเติบโตใน
หลายกิจการ ซึ่งสรุปการเติบโตได้ 2 แนวทาง คือ การขยายตัวในแนวดิ่ง และ
การขยายตัวในแนวนอน

3.2.1 การขยายตัวในแนวดิ่ง (Vertical Expansion)

การขยายตัวในแนวดิ่ง เป็นการขยายตัวของธุรกิจใดธุรกิจ
หนึ่ง ในลักษณะกระจายธุรกิจเป็นธุรกิจใหม่ที่มีเส้นสัมพันธ์กับธุรกิจเดิม เช่น หน่วย
ธุรกิจเดิม คือ การตั้งโรงงานทอผ้า ความจำเป็นในการขยายโรงงานก็คือ มีวัสดุ
เพียงพอ และมีตลาดกว้างขวางรองรับการผลิต บริษัทจะขยายธุรกิจใหม่ให้สัมพันธ์
ธุรกิจเดิมโดยตั้งโรงงานปั่นด้าย โรงงานดักเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป หรือ ห้างจำหน่าย
เสื้อผ้าตนเอง หรือแม้แต่มีการทำไรฝ้ายขนาดใหญ่โดยบริษัท ลักษณะเช่นนี้เป็นการ
ขยายตัวในแนวดิ่ง

¹ชวลิต วายุกักร์, "การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ.2475 -
2485," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ.2484, (กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 613.

แต่ในช่วงปีพุทธศักราช 2398 จนถึงปี พ.ศ.2484 การขยายตัวทางการค้าในประเทศไทยเป็นการขยายตัวเพื่อเป็นตลาดรองรับสินค้าสำเร็จรูปจากประเทศตะวันตก สินค้าส่งออกมีเพียง 3 - 4 ชนิด อุตสาหกรรมขนาดใหญ่จึงยังไม่เกิดขึ้นในสังคมไทย จะมีเพียงอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าขั้นปฐมเท่านั้น เช่น โรงสี โรงเลื่อย เรือชุด การเคปโตในแนวตั้งซึ่งมีตัวอย่างไม่มากนัก

ตัวอย่างที่พอจะเห็นได้ เช่น กรณีบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา บริษัทนี้เป็นบริษัทที่ทำเฉพาะกิจการป่าไม้ โดยมีได้ประกอบการค้าด้านอื่น ธุรกิจที่ทำเป็นธุรกิจจากป่าไม้ เช่น โรงเลื่อย ทำป่าไม้เอง และเป็นบริษัทส่งไม้ออกไปต่างประเทศ บริษัทขยายตัวในกิจการโดยการขอสัมปทานมากขึ้น และเข้าร่วมในกิจการพาณิชย์นาวี โดยมีบริษัทเดินเรือในสังกัด 4 บริษัท และบริษัทไม้ได้เป็นตัวแทนในกิจการประกันภัย การเดินเรือขนส่งเป็นกิจการที่มีความสัมพันธ์กับการส่งไม้สักไปจำหน่ายในต่างประเทศ การประกอบการเดินเรือของบริษัทจึงมุ่งสนับสนุนกิจการป่าไม้เป็นใหญ่ ในการขยายตัวของบริษัทได้ขยายกิจการโรงเลื่อยจากกำลังผลิตระดับต่ำจนมีกำลังผลิตสูงสุดในบรรดาบริษัทป่าไม้ด้วยกัน คือ โรงเลื่อยของบอมเบย์ เบอร์มา มีกำลังผลิตถึง 2,200 - 3,000 ต้นต่อเดือน¹ จากการทำป่าไม้เพียงไม่กี่ป่าในปี พ.ศ.2435 แต่ในปี พ.ศ.2467 บริษัทมีป่าไม้อยู่ในหลายจังหวัด เช่น เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน ตาก นครสวรรค์ ถึงแม้บริษัทจะประกอบกิจการไม่หลากหลายเหมือนบริษัทอื่น แต่ในลักษณะธุรกิจป่าไม้ก็ทำให้บริษัทสามารถเติบโตได้เช่นเดียวกัน จากการให้ปากคำของนายล้วน แผลงเกียรติ อายุ 35 ปี สัญชาติไทย อยู่บ้านเลขที่ 113 ตรอกหันง้วนสวย ตำบลถนนสุริยวงษ์ อำเภอ บางรัก ได้ให้ปากคำแก่คณะกรรมการพิจารณาสอบสวนทรัพย์สินของชนต่างศาว่าเมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ.2485 ถึงฐานะการเงินและวิธีส่งเงินของบริษัทบอมเบย์ ว่า

กิจการของบริษัทปีหนึ่ง ๆ นำผลกำไรไม่ใช่น้อย แต่บริษัทไม่ไ้ทุนำเงินเข้ามาในประเทศไทยทั้งหมด มีแต่จากประเทศญี่ปุ่นและจีนเท่านั้น ที่ไ้รับเข้ามาเป็นเงิน จากอเมริกาบ้าง จากสิงคโปร์และฮ่องกงบ้าง แต่ถ้ามี่เงินหยูในธนาคารหรือเป็นหนี้ธนาคารน้อย บริษัทส่งผู้แทนที่เมืองอนจักรการโอนเงินโดยตรง จากทางโนนไปยังบอมเบย์หรือลอนดอน

¹ ุกรายละเอียดในตารางที่ 8

สุดแล้วแต่ที่ไหนจะได้อัตราแลกเปลี่ยนเงินดีกว่ากัน นอกจากนั้นเงินที่ความ
ไครับเข้ามาในประเทศไทยไคถูกส่งไปยังบอมเบย์หรือลอนดอนหมด¹

สำหรับทรัพย์สินครั้งสุดท้ายก่อนที่บริษัทจะถูกยึดเมื่อปี พ.ศ.2484 ในฐานะ
บริษัทชนชาติศัตรู มีรายการพอสรุปได้ดังนี้²

1. โฉนดที่ดินในเขตพระนคร 11 ฉบับ เนื้อที่ 69 ไร่ 11 ตารางวา
2. โรงเลื่อยจักร 1 โรง ตั้งอยู่ฝั่งธนบุรี
3. ไม้สักเลื่อยเป็นเหลี่ยมและแผ่นแล้ว 6,000 ตัน
4. ไม้ซุงที่ จ.ตาก นครสวรรค์ สามโคก หน้าโรงเลื่อย ประมาณ
250,000 ตัน
5. บ้านสามหลังที่สาทรและที่ทำการพร้อมทรัพย์สินที่จังหวัดเชียงใหม่
ลำปาง ตาก นครสวรรค์

กิจการและทรัพย์สินของบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา ในส่วนที่คณะกรรมการไคยึด
ไว้ อาจจะไม่ใช้ส่วนทั้งหมด เพราะไม้ซุงที่ทิ้งอยู่ในป่าอาจยังมีอีกจำนวนมาก
ส่วนตัวเลขทางการเงินนั้น คงไม่สามารถหามาได้ เนื่องจากบริษัทไคโอนเงินกำไร
และรายได้ของบริษัทไปไว้ที่บอมเบย์หรือลอนดอนเสมอ ดังคำให้การของนายลวนข้างต้น
ซึ่งคาดว่าจะมีจำนวนมหาศาล ถึงแม้รัฐบาลจะมิได้ขอยกเลิกการส่งออกไม้สัก แต่จาก
ตัวเลขจำนวนไม้ที่ยึดไคยังเป็นจำนวนที่สูงมาก แสดงให้เห็นว่า บริษัทยังสามารถเติบโต
ได้ในธุรกิจป่าไม้ไค ภายใต้นโยบายลดปริมาณการส่งออกไม้ซุง

การเติบโตในกิจการเหมืองแร่ บริษัทที่ประกอบธุรกิจเหมืองแร่ ส่วนใหญ่
จะมีลักษณะการเติบโตในแนวตั้ง จะมีบริษัทใหญ่ ๆ บางบริษัททำแร่ด้วยที่เติบโตใน
แนวนอน ไคแก่ อีสต์ เอเชียติก เบอร์ลี ยูคเกอร์ บอร์เนียว แองโกล-สยาม
เป็นต้น

¹ กจช., ก.ค.ท.ค.4.1/27 เรื่องรายงานผู้มีความสัมพันธ์กับผู้ถูกควบคุม
ในฐานะชนชาติศัตรู (มีนาคม 2485)

² กจช., ก.ค.ท.ค.4.1/27 เรื่องเดียวกัน.

บริษัทที่ทำเหมืองแร่โดยตรง ที่สำคัญได้แก่ หุ่นคา ฮาเบอร์ ซึ่งบุกเบิกการขุดแร่ด้วยเรือขุด ในปีแรกบริษัทมีกำไร 4,462 ปอนด์ เพียง 4 ปี บริษัทขยายเรือขุดเพิ่มเป็น 5 ลำ (พ.ศ.2454) นอกจากนี้ขยายการผลิตแร่ไปยังบ่อแร่ใหม่ ๆ เช่น ที่ระนอง และอำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช¹ และได้ติดต่อบริษัท Tromal Prospecting Ltd. ที่ลอนดอน มาสำรวจแร่บริเวณภูเก็ต และโครงการนี้สำเร็จหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และเปิดทำเหมืองในนามบริษัท อ่าวขามหิน จำกัด²

บริษัทอื่นที่เติบโตในลักษณะเดียวกัน เช่น ไซมัสหินชินดิเกต มีเรือขุด 3 ลำ (พ.ศ.2469) ระนองหินเครคิง มีเรือขุด 2 ลำ บางนราหินชินดิเกต ราชครูชเบชิน ตะกั่วป่าแวลเล มีบริษัทละ 1 ลำ³

บริษัทต่าง ๆ เหล่านี้ จะเริ่มกิจการด้วยการตรวจหาแร่ ระดมทุนตั้งบริษัทขึ้นขอประทานบัตรทำแร่ และเข้าขุดแร่ด้วยเรือขุด ส่งไปถลุงที่ปิ้งหรือสิงคโปร์

3.2.2 การขยายตัวในแนวนอน (Horizontal Expansion)

ลักษณะการเติบโตของบริษัทในแนวนอน ได้แก่ การเติบโตของหน่วยธุรกิจที่มีลักษณะหลากหลายในธุรกิจทุกด้าน และทุกประเภท การเติบโตในลักษณะนี้จะพบมากในบริษัทต่างชาติขนาดใหญ่ เป็นการเติบโตที่มีสาขาเข้าครอบงำทางเศรษฐกิจได้มากกว่าการเติบโตในแนวดิ่ง ตัวอย่างของการเติบโตประเภทนี้ก็คือลักษณะของการมีธุรกิจอยู่ประเภทหนึ่ง อาจเป็นกิจการส่งออก-สั่งเข้า หรือเจ้าของโรงสีไฟ ต่อมาได้พัฒนาบริษัทมากขึ้น ได้ขยายธุรกิจไปในแขนงอื่นด้วย เช่น ทำกิจการโรงเลื่อย ทำป่าไม้ ทำเหมืองแร่ ธนาคาร โรงงานอุตสาหกรรม หรือบริษัทการค้า เป็นต้น

¹ ราชัน กาญจนวนิชย์, "ข้อนี้คิดเกี่ยวกับประวัติการเดินเรือขุดของบริษัท หุ่นคา ฮาเบอร์," รายงานการประชุมเหมืองแร่ ครั้งที่ 4 พ.ศ.2506, หน้า 65.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

³ กจช., รพท.1.1/9 จกหมายเหตุสุภาเผยแพร่พาณิชย์ (ฉบับ 21 : กรกฎาคม 2469), หน้า 46.

ตัวอย่างทั้งสามบริษัทที่กล่าวมาแล้ว ก็เติบโตขึ้นมาในลักษณะแนวนอน เช่น บริษัทบอร์เนียว จากการศึกษาระวัติการขยายตัวของบริษัทบอร์เนียวในหัวข้อที่ 2 บริษัทบอร์เนียวก่อตั้งครั้งแรกในปี พ.ศ. 2394 ก่อตั้งได้เพียง 5 ปี ก็เข้ามาดำเนินกิจการสาขาในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2399 หลังการทำสนธิสัญญาไมตรีและการพาณิชย์เพียงปีเดียว การเติบโตทั้งหมดทั้งของบริษัทสาขาและบริษัทแม่ในกรุงลอนดอน ส่วนหนึ่งซึ่งน่าจะเป็นส่วนสำคัญคือการเติบโตด้วยกำไรและผลประโยชน์จากการค้า ธุรกิจสำคัญของบริษัทคือการส่งข้าวออก และส่งเข้าสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคเกือบทุกชนิด บริษัทได้ขยายตัวจากการค้าสู่การเป็นผู้ประกอบการ เจ้าของโรงสี ในปี พ.ศ. 2413 ได้ขยายกิจการเป็นเจ้าของโรงเลื่อยจักร ซึ่งเป็นโรงเลื่อยจักรโรงแรกของประเทศไทย ความสามารถในการทำหน้าที่ตัวแทนแก่บริษัทการค้าทั่วไปในยุโรป อเมริกา บริษัทเดินเรือประกันภัย และตัวแทนธนาคารแห่งชาติของอินเดีย ทำให้บริษัทสามารถระดมทุนจากประชาชน นำไปขยายกิจการให้หลากหลายยิ่งขึ้น¹

วิธีการของบอร์เนียว คือ การสร้างความเชื่อถือแก่บริษัทการค้าทั้งในยุโรป อเมริกา จีน และญี่ปุ่น การสามารถเข้าไปเป็นตัวแทนบริษัทการค้าได้มากมาย อีกทั้งการเป็นตัวแทนบริษัทพาณิชย์นาวีและประกันภัย นับเป็นความชาญฉลาดของบริษัทในการขยายความเติบโตของธุรกิจ เพราะธุรกิจพาณิชย์นาวีและประกันภัย เป็นธุรกิจที่ช่วยสนับสนุนแก่การค้า กล่าวคือ เมื่อราคาสินค้าในตลาดโลกสูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นอย่างหรือไม้สัก บริษัทที่มีเรือเดินทะเลของบริษัทเองจะได้เปรียบที่จะบรรทุกสินค้าของตนออกไปก่อน และทันต่อตลาด ทั้งมักจะตัดคู่แข่งขึ้นโดยขึ้นค้ำระวางสูง ๆ บาง จนชาวจีนที่ไม่มีกิจการเดินเรือหรือบริษัทอื่นต้องเข้าเรือจอร์อื่น ๆ ช่วยขนส่งสินค้าของตน และต้องเข้าในลักษณะการเหมา เมื่อเข้ามาแล้วต้องรีบหาสินค้าลงเรือให้เต็มโดยเร็ว²

อีกทั้งการขนส่งสินค้าในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 บริษัทผู้รับซื้อในยุโรปให้ผู้ส่งสินค้าประกันความเสียหายอันอาจเกิดขึ้นได้ บริษัทเดินเรือที่มีบริษัทประกันภัยในสังกัดเดียวกัน มักจะบังคับให้ผู้ส่งสินค้าทำประกันกับบริษัทในสังกัดเดียวกัน ทำให้

¹ Suehiro, Capital Accumulation.... p. (2-27)

² กขช., ร.5 ต.2.12/9 เรื่องเดียวกัน.

บริษัทมหาชนที่มีเรือเคเหาะเลจำนวนมากได้รับเงินประกันจำนวนมากเช่นกัน เป็นช่องทางระดมทุนแก่บริษัทอย่างหนึ่ง

บริษัทบอร์เนียวได้พัฒนาอุตสาหกรรมผลิตสินค้าชั้นปฐมของบริษัทโดยใช้เครื่องจักร เช่น โรงสี โรงเลื่อย โรงเลื่อยของบริษัทสามารถผลิตไม้ได้เดือนละ 2,500 ตัน และใช้แรงงานกรรมกรเพียง 35 คน ซึ่งเป็นการลดต้นทุนการผลิต¹

อีกบริษัทหนึ่งที่มีการเจริญเติบโตในแวนอน โดยเริ่มจากกิจการป่าไม้เพียงอย่างเดียว ซึ่งเดิมทำในนามบริษัทสยามฟอเรสต์ (Siam Forest) ตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2429 เป็นผู้ประกอบการโรงเลื่อยจักรด้วย บริษัทได้พัฒนาธุรกิจด้านป่าไม้อย่างกว้างขวาง มีการขอสัมปทานมากขึ้น จากการทำป่าไม้ได้หันมาทำกิจการโรงสีข้าวไปด้วย และที่สุดเป็นบริษัทส่งออก สิ่งเข้า ที่สำคัญบริษัทหนึ่ง ได้รับความเชื่อถือจากต่างประเทศไม่น้อยไปกว่าบริษัทบอร์เนียวเท่าใดนัก ได้ขยายตัวขึ้นในกิจการโดยหันไปเป็นตัวแทนบริษัทพาณิชย์นาวีและประกันภัย ในปี พ.ศ. 2463 เป็นตัวแทนบริษัทพาณิชย์นาวี 14 บริษัท และประกันภัย 8 บริษัท และในปี พ.ศ. 2482 ได้เป็นตัวแทนบริษัทพาณิชย์นาวีเพิ่มขึ้นเป็น 17 บริษัท และประกันภัย 11 บริษัท² บริษัทได้รับสัมปทานป่าไม้ที่มีอนุญาตให้ตัดฟันไม้ได้สูงถึง 220,000 ตัน ในปี พ.ศ. 2478³

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 บริษัทจำเป็นต้องหยุดกิจการลง โดยถูกควบคุมจากรัฐบาลไทยเช่นเดียวกับบริษัทประเทศพันธมิตรอื่น ๆ ก่อนการถูกควบคุม กิจการของบริษัทที่มีแผนกต่าง ๆ มากถึง 10 แผนก⁴

จึงพอสรุปได้ว่า บริษัทแองโกล-สยามเป็นบริษัทหนึ่งที่เติบโตในลักษณะแนวนอนอย่างสูงบริษัทหนึ่ง โดยเริ่มกิจการจากป่าไม้ ทำกิจการโรงเลื่อย โรงสี ส่งออก นำเข้า ทำเหมืองแร่ และเป็นตัวแทนการค้า พาณิชยนาวี และประกันภัย

¹ กจช., ร.5 ม.16.2/83 เรื่องเดียวกัน.

² ุรายนละเอียดในตารางที่ 6

³ Suehiro, Capital Accumulation..., p. (2-24)

⁴ ุรายนละเอียดใน กจช., ก.ค.ท.ค.4.1/26.

โดยสรุปแล้วจะเห็นว่าลักษณะโครงสร้างของบริษัทที่ขยายตัวนั้น ส่วนใหญ่เกิดจากบริษัทการค้าต่างประเทศ เข้ามາตั้งสาขาในประเทศไทย จะมีบางส่วนที่รวบรวมทุนก่อตั้งขึ้นในประเทศ แต่บริษัทเหล่านี้ที่เจริญได้ด้วยความชำนาญในการตลาดตะวันตกเป็นอย่างดี และถึงแม้บริษัทต่างชาติจะเป็นเพียงสาขาในประเทศไทย แต่บริษัทเกือบจะทั้งหมดก็มีส่วนสร้างความเติบโตแก่บริษัทแม่มาก เพราะเป็นที่น่าสังเกตว่าบริษัทการค้าที่สำคัญทั้งหลาย เริ่มก่อตั้งในประเทศแม่ได้ไม่นาน เช่น บอร์เนียว อีสต์ เอเชียติก แองโกล-สยาม หรือแม้แต่บริษัทน้ำมันขนาดใหญ่อย่างเชลล์ จึงทำให้มองเห็นได้ว่า เพราะการเติบโต ขยายตัว และการดำเนินงานในประเทศไทยและประเทศอาณานิคมต่าง ๆ มีส่วนสร้างเสริมความเติบโตแก่บริษัทเหล่านั้น นอกจากทั่วโลกในตัวของมันเองที่ช่วยสร้างความเติบโตแล้ว ในสังคมไทยยังมีบุคคลและองค์กรอีกจำนวนมากที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้บริษัทขยายตัวยิ่งขึ้น ดังจะได้อธิบายถึงในบทต่อไป.